

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Skupinový konformismus a utváření skupinových norem
chování u odsouzených ve věznicích**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Antonín Olejníček

Vypracovala:
Miroslava Veselá, Dis.

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Skupinový konformismus a utváření skupinových norem“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 22. 4. 2009

Miroslava Veselá, Dis.

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Antonínu Olejníčkovi za užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Dále bych chtěla poděkovat kolektivu pracovníků Věznice Kuřim za cenné poznatky a péči, kterou mi věnovali během mé odborné stáže.

Velké díky patří mé rodině za psychickou podporu a pomoc, kterou mi poskytla během zpracovávání mé bakalářské práce.

Miroslava Veselá, Dis.

OBSAH

ÚVOD	3
1. ZÁKLADNÍ SOCIOLOGICKÉ POJMY SOUVISEJÍCÍ S TÉMATEM	5
1.1 SOCIALIZACE	5
1.2 SOCIÁLNÍ SKUPINY A JEJICH ČLENĚNÍ.....	8
1.3 PROSTŘEDÍ A JEHO VLIV NA VÝVOJ JEDINCE	11
1.4 SOCIÁLNÍ KONTROLA, KONFORMISMUS A SKUPINOVÉ NORMY	16
1.4.1 Sociální kontrola.....	16
1.4.2 Skupinové normy.....	18
1.4.3 Konformismus	20
1.5 DÍLČÍ ZÁVĚR.....	22
2. SPECIFIKA VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	23
2.1 VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY – OBECNĚ	23
2.2 PROSTŘEDÍ VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	24
2.3 SOCIÁLNÍ SKUPINY VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	27
2.4 SKUPINOVÉ SKUPINOVÉ NORMY VE VĚZNICÍCH	29
2.4.1 Formální skupinové normy ve věznicích	29
2.4.2 Neformální skupinové normy ve věznicích.....	31
2.5 SKUPINOVÝ KONFORMISMUS VE VĚZENÍ.....	33
2.6 DÍLČÍ ZÁVĚR.....	37
3. PŮSOBNÍ SOC. PEDAGOGIKY VE VTOS VE VĚZNICI KUŘIM	38
3.1 VĚZNICE KUŘIM	38
3.2 NÁSTUPNÍ ODDĚLENÍ	40
3.3 ODDĚLENÍ VÝKONU TRESTU S OSTRAHOU NEBO S DOZOREM	42
3.4 ODDĚLENÍ PRO MLADÉ ODSOUZENÉ.....	46
3.5 ODDĚLENÍ PRO ODSOUZENÉ S NAŘÍZENOU SEXUOLOGICKOU LÉČBOU.....	51
3.6 BEZDROGOVÁ ZÓNA	54
3.7 VÝSTUPNÍ ODDĚLENÍ	56
3.8 DÍLČÍ ZÁVĚR	58
4. PŮSOBNÍ SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY U ODSOUZENÝCH	59
4.1. PENITENCIÁRNÍ PEDAGOGIKA A POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE.....	59
4.1.1 Penitenciární pedagogika - obecně.....	59
4.1.2 Postpenitenciární péče.....	61
4.2 RESOCIALIČNÍ PROGRAMY.....	63
4.3 PROBLEMATIKA ALTERNATIVNÍCH TRESTŮ	66
4.4 DÍLČÍ ZÁVĚR	68

ZÁVĚR	69
RESUMÉ	71
ANOTACE	72
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	73
SEZNAM PŘÍLOH	74

Úvod

Ve vývoji člověka a v procesu utváření jeho osobnosti hraje roli několik faktorů. Patří mezi ně dědičné dispozice, získané od našich rodičů, prostředí ve které vyrůstáme a pohybujeme se a skupiny, ať již jsme či nejsme jejich členy. V užším měřítku pak můžeme hovořit o tom, jakým způsobem a do jaké míry nás ovlivňují skupinové normy, či tlak skupiny na naše přizpůsobení a z toho vyplývající míra konformního jednání či myšlení.

V tak specifickém prostředí, jako jsou věznice, lze sledovat utváření či dodržování některých skupinových norem zcela odlišných od norem užívaných v běžném životě. Jedná se vlastně o prostředí, kde určitá míra konformity je tvrdě požadována a popř. i zvýhodňována. Je otázkou, zda všechny jevy, působící na odsouzené umístěné ve věznicích, mají na utváření osobnosti odsouzeného pozitivní či negativní vliv.

Jelikož se ve svém zaměstnání podílím na objasňování trestné činnosti a usvědčování pachatelů, kteří ji páchají, zajímalo mne, co se s nimi děje po odsouzení. Je vůbec možné osobnost takového člověka pobytem ve věznici převychovat? Je možné jej zbavit negativních návyků, nebo zde budou naopak posíleny? Co udělá prostředí věznice s člověkem, který je odsouzen poprvé a nemá žádnou kriminální minulost?

Zatímco v první části své bakalářské práce jsem se věnovala výkladu základních pojmů souvisejících se socializačním procesem člověka a se zadáním bakalářské práce, v další části jsem tyto pojmy aplikovala přímo na prostředí výkonu trestu odnětí svobody. Ve třetí části jsem využila poznatky, které jsem získala během odborné stáže, kterou jsem vykonala ve Věznici Kuřim. Zde jsem se podrobně seznámila s prostředím věznic a s programy zacházení s odsouzenými. Zaujalo mne rozdělení vězňů do jednotlivých oddělení, kde je přihlíženo k možnému pedagogickému působení na ně. Toto jsem popsala ve třetí kapitole své práce.

Součástí poslední kapitoly jsou i kazuistiky odsouzených, z nichž lze vypožorovat základní kritéria pro umístění na oddělení a následně i možnost jejich ovlivnění

resocializačními programy. Tyto jsem získala studiem osobních karet odsouzených, rozhovory a pozorováním. K problematice neformálních skupinových norem jsem využila pozorování dlouholetých pracovníků věznice, ale také i několik rozhovorů s odsouzenými.

V poslední kapitole se věnuji penitenciární pedagogice, která prostřednictvím resocializačních programů působí na odsouzené umístěné ve věznicích. Dále uvádím důvody vzniku postpenitenciární péče a její důležitost pro společnost. Jako dobré řešení problémů vznikajících s pobytem člověka ve věznici, vidím formu alternativních trestů, o kterých se zmiňuji v poslední kapitole.

Výsledky mého studia materiálů použitých v mé bakalářské práci společně s poznatky, které jsem získala během odborné stáže ve Věznici Kuřim, jsem stručně shrnula v závěru své práce.

1. Základní sociologické pojmy související s tématem

1.1 Socializace

„Socializace je celoživotní proces, v jehož průběhu si jedinec osvojuje specificky lidské formy chování a jednání, jazyk, poznatky, hodnoty, kulturu a začleňuje se tak do společnosti“ (Kraus, Poláčková, 2001, s.54).

Tento proces je tedy zcela nezbytný pro život jedince ve společnosti, pro komunikaci se sociálním okolím, pro přiměřené plnění rolí a pro jeho další interakci s dalšími lidmi. Socializace však není důležitá jen pro jednotlivce, ale i pro společnost. Dle významného českého sociologa Jana Kellera je socializace: „univerzálním kulturním prostředkem k zajištění kontroly chování a myšlení členů společnosti. Socializací prochází každý lidský tvor, má-li se stát sociální a kulturní bytostí. Kontrolní a dohlížecí mechanismy jsou zde vbudovány přímo do podstaty každé kultury. Cílem socializace je zformovat bytost, která se bude i o samotě chovat tak, jako by byla pod stálým dohledem ostatních členů skupiny“ (Keller, 2001, s.38).

Člověk je v rámci socializačního procesu formován nejen rodinou a nejbližším okolím, ale i prostřednictvím masových komunikačních prostředků, četbou knih, časopisů, setkáváním s lidmi a komunikací s nimi. Vedle těchto vlivů prostředí a okolí hrají významnou roli v tomto procesu i genetické a dědičné faktory. Tzv „genotyp“, čili soubor dispozic, který člověk získává ve chvíli svého zrodu od rodičů, je dále v průběhu socializace ovlivňován prostředím a dalšími socializačními faktory. Výsledkem tohoto procesu je tzv. „fenotyp“, což jsou znaky a způsoby, jimiž se jedinec projevuje.

Co se týká průběhu socializace, hovoříme o tzv. primární a sekundární socializaci. Primární socializace probíhá od věku novorozence, živelně v prostředí rodiny, kde jsou

v rámci sociálních interakcí získávané zkušenosti, čili v podstatě se jedná o sociální učení.

Mezi základní úkoly primární socializace patří:

- osvojení základních kulturní návyků (sebeobsluha, oblékání, hygiena atd.)
- osvojení mluvené řeči (důležité pro komunikaci a rozvoj myšlení)
- orientace v elementárních hodnotách dané kultury
- převzetí a uskutečňování role svého pohlaví a věku
- přiměřená míra sebeovládání a chování

Sekundární socializace navazuje na primární a jedná se o celoživotní proces. Někdy hovoříme o tzv. „socializaci dospělých“. Zatímco v primární socializaci se jedná o osvojení si základních návyků a soc. dovedností, v sekundární socializaci si člověk osvojuje dovednosti a zkušenosti potřebné pro plnění sociálních rolí, ve kterých se v rámci života ocitá. Člověk si osvojuje chování, která jsou od něj očekávána společností v průběhu jeho života. Tyto se mohou měnit i v souvislosti s tím, ve kterých skupinách či prostředí se jedinec pohybuje. (srov. Nakonečný, s.119-122)

Jan Keller hovoří o tom, že : „Pro každou společnost představuje socializace zcela základní problém, a to hned ze dvou důvodů:

Bez uspokojivé socializace zůstávají individua neschopna vstupovat do běžných interakcí s druhými členy skupiny. Vznikají sociálně narušení jedinci, kteří nedokáží respektovat normy běžného soužití a zapojovat se do kolektivních akcí.

Společnost bez socializace není schopna předat své základní normy a hodnoty následující generaci a rozpadá se. Tuto zkušenost učinily mnohé kultury pod náporom kolonizace. Zhroutily se, i když nebyly kolonizátory přímo fyzicky likvidovány.

Socializace má však též své problematické důsledky. Přenášejí se jí nejen kulturní hodnoty, ale též existující sociální nerovnosti. **Jiná problematičnost socializace tkví v tom, že se lze velmi úspěšně socializovat do skupiny, jejíž hodnoty a normy jsou v rozporu s celospolečenskými normami a hodnotami“** (Keller, 2001, s.38-39).

V průběhu socializace může dojít vlivem vadného prostředí či problematické skupiny k deviacím, což jsou odchylky od určité tolerance norem v určité společnosti či kultuře.

Deviace můžeme rozlišit na :

- společenské odmítnutí (např. řádění fotbalových fanoušků)
 - společenský souhlas (např. “svatouškovské“ chování)
- (srov.Kohoutek, 2004, s.4-7)

Pokud dojde k situaci, kdy si jedinec vlivem skupiny, která vyznává sociální normy a hodnoty odporující společnosti, či pod vlivem vadného prostředí osvojí společensky nežádoucí, asociální a antisociální tendence, přichází na řadu tzv. **resocializace**, jejímž úkolem je jedince těchto tendencí zbavit a přijmout nové vzory. Resocializace je tedy návrat ke společensky přijatelnému způsobu chování u lidí, kteří se od něj odchýlili. Neobejde se bez změn postojů a bez změn hodnotové orientace (Matoušek,2003,s.183).

1.2 Sociální skupiny a jejich členění

Sociální skupina je jedna ze základních sociologických kategorií. Žádný člověk nežije ve vakuu. Svým jednáním, interakcí s dalšími lidmi, tím že se v určité době zdržujeme na určitém místě, se stáváme členy různých skupin. Co to však skupina vlastně je? „Jde o jedince spojené vědomou sociální interakcí obdobných norem, hodnot a očekávání.“ (Schaefer, Lamm, 1995, s.127; citováno dle Sekot, 2006, s.88).

Dle Kellera má pro sociální povahu člověka zásadní význam to, v jakých skupinách žije a pro podobu společnosti má zásadní význam to, z jakých skupin se skládá. Je velmi obtížné podat obecnou definici skupiny. Tento termín se užívá tam, kde má být zdůrazněno, že určitý člověk má něco společného s řadou druhých lidí, že tato skutečnost ovlivňuje jeho jednání vůči nim a odlišuje ho spolu s nimi od všech lidí ostatních. Větší důraz než na obecnou definici skupiny klade sociologie na typologii skupin (srov. Keller, 2001, s.188).

Již narozením se stáváme členy skupiny, a to rodiny, tedy tzv. skupiny **primární**. Tato je na rozdíl od **sekundárních** skupin charakterizována blízkými vztahy mezi jednotlivými členy a emotivním nábojem., liší se tedy povahou vazby mezi členy. Vedle rodiny pak mohou být dalšími primárními skupinami pak např. vrstevnické party. Společnými znaky těchto primárních skupin je, že jsou velice významné ve vývoji jedince a v procesu jeho socializace. V nich se utváří základní vlastnosti člověka, vytváří se žebříček hodnot a jsou zde získávány základní společenské normy. Tyto skupiny mohou ovlivnit další vývoj jedince jak pozitivně tak i negativně. V sekundárních skupinách člověk získává vztah k dalším členům zprostředkovaně, na základě toho, že jsou členy téže skupiny jako on.

Dle počtu členů a zejména dle způsobu jejich kontaktu hovoříme o skupinách **malých** a **velkých**. Malá skupina je charakterizována kontakty typu „tváří v tvář“, což lze při počtu členů nepřesahujícím 20-40 osob. Počet členů však není rozhodující jako to,

jakým způsobem je kontrolováno a regulováno jejich jednání, kdy v případě malých skupin je kontrola zabudována do osobních vztahů mezi členy skupiny.

Dále pak hovoříme o skupinách **formálních** či **neformálních**. Skupiny formální se vyznačují danou hierarchií vztahů, přesně určenými normami uznávanými v těchto skupinách a většinou i společným cílem. Naproti tomu v neformálních skupinách převládají osobní vztahy a jestliže jednotliví členové jednají dle skupinových norem a vyznávají-li stejné hodnoty, děje se tak na základě jejich vlastního rozhodnutí, na základě sympatií k dané skupině a k jejím hodnotám a normám.

Jako další hledisko pro rozčlenění skupin lze použít např. vznik členství. Zatím v rodině vzniká naše členství již narozením, tedy **automaticky**, členy některých skupin či společenství se stáváme na základě vlastního uvážení a rozhodnutí, tedy **dobrovolně**. Při automatickém členství se pocit sounáležitosti se skupinou vytváří v průběhu vývoje člověka, při dobrovolném členství se jedná o logické vyústění sympatizujícího postoje jedince ke skupině, k jejím členům, vazbám a k hodnotám, které uznává.

Dle délky trvání skupin pak skupiny rozlišujeme jako skupiny **trvalé** a skupiny **dočasné**. Druhé jmenované se vyznačují účelností, cílem pro který byly vytvořeny a po jehož dosažení většinou zanikají. Oproti tomu skupiny trvalé, např. rodina, mají dlouhodobý charakter.

Místo pojmu skupina formální používají někteří autoři výraz skupina **přirozená**. Tato je definována jako: „skupina lidí vzniklá spontánně díky osobní přitažlivosti členů. Tato skupina nebývá součástí institucí, může k nim mít volný vztah. Příkladem skupiny přirozené je rodina, společnost přátel či vrstevnická skupina. Vliv zejména vrstevnické skupiny je nejsilnější v období dospívání, kdy je formování vlastní totožnosti odvozováno ze vzorů které právě tato skupina nabízí.“ (Matoušek, 2003, s.201)

Uvědomit si zařazení člověka do skupin, kterými prošel, ať již v současnosti či minulosti, má vliv na celkové posuzování jeho osobnosti. Zejména primární a přirozené skupiny jsou jedním z nejvýznamnějších socializačních činitelů vývoje jednotlivce a podílejí se v nevyšší míře na utváření osobnosti jedince. Pokud se chceme zabývat

žebříčkem hodnot a normami, které tento jedinec uznává a respektuje, zejména v případě, že se tyto snažíme v rámci resocializace ovlivnit, musíme vědět, jaké skupiny formovaly jeho osobnost. Stejně tak, když se jednatel dostane dočasně do skupiny, v níž není na základě dobrovolného členství, např. výkon trestu odnětí svobody ve věznicích, můžeme předejít vytváření nežádoucích typů skupin, které by mohly mít výrazně negativní vliv na chování tohoto jedince, na jeho normy a uznávané hodnoty. Vliv těchto negativně působících skupin lze zmírnit buď prací s touto skupinou, např. skupinové terapie, nebo jej lze zcela odstranit, a to přemístěním a izolací jedince mimo nežádoucí skupinu.

1.3 Prostředí a jeho vliv na vývoj jedince

Definice prostředí existuje velké množství. Tento termín se používá v mnoha oblastech lidských činností. Zúžíme-li pohled na prostředí z hlediska vývoje člověka a z hlediska socializace, tedy pohlížíme-li na prostředí jako na něco, co vytváří podmínky pro lidský život, sledujeme pak nejen jeho přírodní, ale i kulturní a společenské faktory. Dle B.Krause : „Prostředí člověka zahrnuje vedle hmotných předmětů nezbytné vztahy, tedy vedle materiálního systému duchovní systém, tj. prvky jako věda, umění, morálka a podobně. Životní prostředí člověka lze tedy vymezit jako tu část světa (prostor, který člověka obklopuje), s níž je člověk ve vzájemném působení, tj. na člověka působí svými podněty, ovlivňuje jeho vývoj a on na tyto podněty reaguje, přizpůsobuje se a také aktivně svou prací mění“ (Kraus, Poláčková, 2001, s. 99).

Prostředí lze rozčlenit dle několika hledisek, tradičně bývají používány tyto typologie prostředí:

1) dle velikosti prostoru:

- **makroprostředí** - prostor pro celou společnost
- **regionální prostředí** - prostor pro širší sociální skupiny na rozsáhlejší teritoriu uvnitř určité společnosti
- **lokální prostředí** - prostor spojený s místem bydliště, např. městská čtvrť)
- **mikroprostředí** - bezprostřední prostor, v němž se člověk pohybuje
- **globální prostředí** - celosvětové prostředí, zmenšení prostoru vlivem komunikačních technologií, moderní dopravou a nadnárodními společnostmi

2) dle prvků, kterými je prostředí tvořeno:

- **přírodní prostředí** - je tvořeno živou a neživou přírodou, tedy florou, faunou, geologickými, geografickými, hydrologickými a kosmickými faktory

Z hlediska sociální psychologie pak můžeme v **přírodním prostředí** rozlišit dva typy složek, a to:

1. *trvalejší složky* přírodního prostředí (např. ráz krajiny) - tyto působí na některé formálně dynamické stránky osobnosti (jako je aktivita, pasivita, vzrušivost, mírnost)
 2. *proměnlivé složky* přírodního prostředí (např. klima, vlhkost vzduchu, vítr, teplota) - působí na aktuální duševní stavy (nálady, postoje, aktuální bdělost)
 - **společenské prostředí** - tvořeno vazbami uvnitř společnosti, zejména ekonomickými politickými, právními a pod., tedy uspořádání společnosti jako takové
 - **sociální prostředí** - struktura obyvatelstva, hustota osídlení, rozmístění obyvatel a další demografické faktory
 - **kulturní prostředí** - má těsnou souvislost s prostředím společenským, je tvořeno uměleckými výtvy, vědeckým poznáním, právními a morálními normami, architekturou, technickými a komunikačními výtvy apod., tedy všemi hmotnými i nemateriálními výsledky lidské aktivity.
- 3) dle činností, které jsou v daném prostoru realizovány :
- **pracovní prostředí** - kanceláře, dílny, školní třídy
 - **obytné prostředí** - rodinný dům, byt
 - **rekreační prostředí** - hřiště, park, klubovna
- 4) dle míry vlivu člověka na podobu prostředí:
- **přirozené prostředí**
 - **umělé prostředí** - člověkem vytvořené a ovlivňované
- 5) dle charakteru prostředí:
- **venkovské prostředí**
 - **městské prostředí**
 - **velkoměstské prostředí**
 - **prostředí sídlišť**
- 6) z hlediska působících podnětů v daném prostředí

a) dle frekvence podnětů

- prostředí podnětově chudé
- prostředí podnětově přesycené

b) dle pestrosti

- prostředí podnětově jednostranné
- prostředí podnětově mnohostranné

c) dle kvality podnětů

- prostředí podnětově zdravé
- prostředí podnětově vadné

Z hlediska socializace je pro vývoj jedince nejdůležitější mikroprostředí, zejména rodinné prostředí, dostatečně podnětově mnohostranné a zdravé. Přílišná přesycenost podněty bývá vnímána jako problematická, stejně jako prostředí podnětově chudé. Prostředí vadné (někdy je používán termín **deviační**) ovlivňuje jedince vždy negativně. Vývoj v takovémto prostředí téměř vždy končí deviantním chováním, přijímáním nevhodných sociálních norem a vzorů.

Z hlediska sociální pedagogiky hovoříme o dvou stránkách prostředí, a to o stránce materiální (věcné, prostorové) a o stránce sociálně psychické (osobnostně vztahové). Materiální stránku lze charakterizovat tím, jaký prostor dané prostředí vymezuje, jeho stav a jaké faktory se v něm vyskytují. Na rozdíl od tohoto, sociálně psychická stránka prostředí je dána lidmi, kteří se v daném prostoru vyskytují, jejich vlastnostmi a strukturou, dále pak jejich vzájemnými vztahy a v neposlední řadě i stylem zařízení, ve kterém se vyskytují.

Na míru vlivu prostředí na jedince a jeho vývoj v historii byly různé názory. Co škola a teorie, to jiný názor. První podrobnější studie a analýzy týkající se determinujících faktorů v prostředí vytvořil Ch.L. Montesquieu. Tento představitel geografického

determinismu připisuje vliv reliéfu krajiny, tedy vlastnosti prostředí, nejen na vývoj člověka, ale především na společnost a na typ jejího zřízení. Některé školy oproti tomu vlivy prostředí chápou jako pouhé pozadí, na němž se více či méně rozvíjejí vlohy jedince, což je mimo jiné i názor G.S.Hall. Nedocení vlivu prostředí a výchovy patří k myšlenkám W.Sterna, který vývoj jedince chápe jako živelný proces uskutečňující se zráním organismu, které se projevuje v účelové tendenci sebezáchovy a seberozvíjení. Teorie J.Locka o tom, že narozený člověk přichází na svět jako nepopsaná tabule („Tabule rasa“), naproti tomu přikládá vlivu prostředí absolutní vliv a zcela potlačuje úlohu genetických informací a znaků při vývoji člověka.

V současné době nikdo nepopírá vliv prostředí na vývoj člověka. Je zcela zřejmé, že prostředí, do kterého se rodíme a ve kterém vyrůstáme, nás v určité míře ovlivňuje. Zejména rodinné prostředí má obrovský vliv na náš vývoj, na náš žebříček hodnot, na sociální normy a vzory, které zde přejímáme. Přední český sociolog A.I.Bláha tento přenos nazval tzv. „sociální dědičností“, kdy člověk do sebe od narození vstřebává vše, co má kolem sebe a co vnímá. Toto bývá často silnější než pozdější vlivy. Tak se může stát, že v dospělosti se člověk ve svém rodinném životě vrací k modelům, postojům a zásadám, které nasál ve své původní rodině i přesto, že jeho další výchova byla v rozporu s tímto. Takto se projevuje tzv. „sociální dědičnost“.

Posuzujeme-li poměr mezi genetickými dispozicemi a prostředím na vývoj člověka, lze říci, že se jedná o poměrně individuální záležitost, která nebyla jednotně potvrzena ani provedenými výzkumy. Lze však říci, že na počátku vývoje člověka převažuje vliv genetických znaků, zatímco v pozdějším období je člověk více formován prostředím a podmínkami, ve kterém vyrůstá a vyvíjí se.

Vliv prostředí na jednotlivce může být jak pozitivní, tak i v případě negativního až patologického prostředí, negativní. Prostředí spontánně ovlivňuje utváření osobnosti a výsledný charakter osobnosti je třeba vidět v plné složitosti procesu socializace.

Člověk nemůže žít mimo životní prostředí, nemůže však ani žít mimo sociální prostředí, tedy bez sociálních kontaktů a interakcí. Člověk se musí vyrovnávat s novými

podmínkami, novými situacemi, ať již v prostředí sociálním či přírodním, v tomto případě hovoříme o tzv. adaptaci. V případě nutnosti vpravovat se do nových sociálních vztahů hovoříme o tzv. adjustaci. V případě neúspěšné snahy vyrovnat se s novými podmínkami či situacemi může docházet k tzv. maldaptaci (maladjustaci). K adaptaci dochází dvěma způsoby, a to tak, že se člověk přizpůsobí podmínkám v nichž žije (pasivní adaptace), nebo tyto podmínky aktivně mění a zasahuje do nich dle svých potřeb (aktivní adaptace). Z počátku vývoje jedince převládá adaptace pasivní, která je v pozdějším vývoji vytěsněna adaptací aktivní.

Je zcela zřejmé, že nelze popřít vliv prostředí na jednotlivce a na jeho vývoj. Prostředí může jednání člověka jak podpořit, tak může být v některých případech i překážkou. Některé prostředí má snahu člověka přímo formovat (úzce účelový prostor). Stejně tak může mít prostředí i signální funkci, a to v případě, že anticipačně vyvolává určité jednání.

Vzhledem k tomu, že o vlivu prostředí na člověka nelze diskutovat a tato skutečnost je zcela zřejmá, využívá se prostředí ve výchovném procesu, kdy konkrétní prostředí napomáhá žádoucímu rozvoji osobnosti. Je také známa řada experimentů o vlivu prostředí na výkonnost, kdy v závislosti na zlepšování podmínek v prostředí (snižování hluku, zvýšení intenzity světla, estetická úprava, změny v sociálním klimatu apod.) se úměrně zvyšoval i výkon jedinců i skupin. Stejně tak i výchovné snahy v určitých prostředích lze podpořit patřičně upraveným a vhodným prostředím. Např. přeplněné věznice skýtají málo prostoru pro kvalitní sociální práci s jedinci při případné resocializaci (srov. Kraus, 2001, s.99-109).

1.4 Sociální kontrola, konformismus a skupinové normy

1.4.1 Sociální kontrola

Pro stabilitu ve společnosti a její řád, pro udržení rovnováhy v ní a za účelem zabránění chaosu a rozpadu společnosti jsou nezbytné mechanismy tzv. sociální kontroly. Problém, kterým se zabývá sociologie, je míra této kontroly. Je důležité najít optimální míru kontroly. V případě, že tato bude nedostatečná, hrozí společnosti chaos a rozpad. Pokud by kontrola byla naopak maximální, může se stát, že dojde až ke vzniku totalitní společnosti, kde míra jednání jedince je zcela potlačena kontrolními mechanismy dané společností.

Pozornost sociologie na téma sociální kontroly se zaměřila již na konci 19. století, kdy vydal americký sociolog E. Rosse *Social Control* (v roce 1890). Zájem sociologů se zaměřil jednak na etnografické analýzy primitivních společností a zejména na to, jak si po celá tisíciletí udržovaly svoji vnitřní rovnováhu. Nedostatek sociální kontroly byl pak studován na skupinách přistěhovalců do velkých amerických měst ve 20. a 30. letech 20. století.

Základní mechanismy sociální kontroly členíme do tří základních kategorií, a to:

- 1) **Elementární systémy tabu** zakazující konání určitých činností či naopak obřady a rituály, které jsou pro členy skupiny závazné (např. incest, lidojedství, nekrofilie). Jak respektování předpisů, tak dodržování zákazů je posíleno strachem ze ztráty prestiže, úcty, vlivu, vnější pověsti apod.
- 2) **Veřejné mínění**, které dohlíží nad dodržováním ustavených zvyků a obyčejů a svým schválením či naopak odsouzením vytváří mocný neformální tlak na členy své skupiny. Součástí tohoto mínění jsou pomluvy a klepy, které mají posílit vliv veřejného mínění a odstrašit ty, kdož by se mu chtěli postavit či protivit.

- 3) **Instance náboženství, politiky či práva**, jejich posláním je předepisovat žádané způsoby jednání a uvalovat sankce za jejich nerespektování či neplnění.

Sociologie tradičně zkoumá, jak společnost kontroluje své členy, jak učinit mechanismy kontroly spolehlivějšími a efektivnějšími, neboť jejich neúčinnost může vést ke vzniku sociálně patologických osob či celých skupin. Opačným problémem, tedy kontrolou členů nad společností, se dle sociologa J.Kellera sociologie příliš nezabývá, a to i přesto, že i společnost může nabýt patologických podob (srov.Keller, 2001, s.190-2).

V současné moderní společnosti můžeme sociální kontrolu rozlišit na soc.kontrolu na nejvyšší úrovni státu, která má složky státní moci, a to moc výkonnou, zákonodárnou a soudní, které se navzájem kontrolují mezi sebou. Na všech nižších úrovních existují další mechanismy soc.kontroly (např. dozorčí orgány monitorující činnost a chování organizací). Mocným nástrojem sociální kontroly v současné společnosti jsou média (srov.Matoušek, 2003, s.209).

1.4.2 Skupinové normy

Dalším systémem, jímž společnost či skupina výrazně ovlivňuje jednání a chování svých členů, je systém sociálních norem. V případě, že se jedná o normy používané v rámci určité skupiny, hovoříme pak o skupinových (sociálních) normách.

Sociálními normami rozumíme soubor pravidel, kterými se lidé v sociálních strukturách řídí, podle kterých se chovají. Tyto pravidla obsahují žádoucí a zavrhané chování v dané skupině a mimo jiné i kritéria pro hodnocení konkrétních forem chování. Dle Kohoutka R.: „Dodržování sociálních norem poskytuje člověku vědomí a pečeť vyrovnanosti, pohody, vyváženosti, klidu a rovnováhy“ (Kohoutek, 2004, s.50).

Skupinové formy mají různé úrovně a můžeme je rozlišit na formální a neformální. Formální normy jsou skupině dané zvenku, mají psanou formu a jsou závazné a jejich dodržování lze vynutit vnějšími mechanismy.. Většinou se jedná o zákony, jež jsou vytvářeny státní mocí a jejichž nejvyšší význam je zdůrazněn jejich vynutitelností prostřednictvím státních orgánů. Dle O.Matouška mají zvláštní povahu mezinárodní normy, jako např. Všeobecná deklarace lidských práv či Deklarace práv dítěte, protože tyto mají obrovský vliv na sociální vědomí a chování, jelikož jsou prosazovány silnými mechanismy sociální kontroly (srov. Matoušek, 2001). Do formálních skupinových norem můžeme zařadit i vnitřní řády, stanovy apod.

Neformální skupinové formy se utváří uvnitř skupiny a jsou nepsané. Jsou vytvářeny skupinou, jejími členy, v rámci vnitřní hierarchie skupiny. Vznikají na základě změn ve skupině, tedy např. při změnách prostředí, ve kterém se nachází skupina, při změně činnosti skupiny či jejího cíle, při změnách v hierarchii a vnitřního uspořádání skupiny. Tyto normy se vyskytují ve formě obyčejů a zvyklostí. I přesto, že nejsou psané, jsou neformální normy členům skupiny známy, popř. se s nimi postupně seznamují po příchodu do skupiny. Jsou vynutitelné ostatními členy a jejich nedodržování je skupinou trestáno.

Sociální normy se prosazují buď uvnitř seskupení, nebo navenek, vůči jiným subjektům a objektům a předurčují sociální chování systémů, tj. chování systému k jednotlivým jeho částem, ale i chování systémů k sobě navzájem.

Postoj jedince k obsahu sociální normy spoluurčuje jeho vnitřní prožívání a dále pak jeho sociální postoj ve skupině. Při prožívání odklonu od normy dochází k nesouladu našeho chování s vlastními vnitřními hodnotami a prožíváme pocit viny. Dále pak při odklonu od normy, který vyvolává nesoulad vlastního chování s chováním lidí, na nichž všem záleží, prožíváme pocit hanby (srov. Kohoutek, 2004, s.50)

1.4.3 Konformismus

Dle O. Matouška je konformita: „chování lidí, které se řídí normami společnosti, ať již vyplývá z přijetí uznávaných hodnot, ze snahy získat pozitivní sankce nebo z obavy z negativních sankcí“ (Matoušek, 2003, s.95).

Téma konformity lze pojmout ze dvou hledisek. Na jedné straně můžeme na konformitu pohlížet jako na jeden ze základních postojů člověka vůči existujícímu společenskému systému nebo vůči skupině, jíž je členem. Z psychologického hlediska pak konformitu můžeme požadovat za rys osobnosti, tj. za přizpůsobivost v širším významu.

Postoje člověka jsou poměrně stálé tendence k určitému chování. Přesněji, jsou komplexní tendencí odpovídat poměrně stálým a charakteristickým způsobem (kladně, neutrálně, záporně) na určité opakované situace, myšlenky, objekty či osoby. Vytvářejí se ve skupinových interakcích a jsou hodně vázané na skupinové mínění. Postoje nejsou člověku vrozeny, ale jsou důsledkem sociální determinace v průběhu vývoje jedince. Jsou tedy součástí a úzce souvisejí s tématem socializace.

Základní postoje člověka ke skupině či společenskému systému můžeme rozlišit na:

- **angažovanost** - aktivní, kladný vztah vůči danému hodnotovému systému skupiny či společnosti
- **konformitu** - přizpůsobení, vnější souhlas s danou soustavou norem a hodnot společnosti či skupiny
- **indiferenci** - nezájem o hodnotový systém dané skupiny či společnosti
- **nesouhlas** - zavržení daného hodnotového systému, jeho negativní, kritické hodnocení a aktivní odpor vůči skupinovým či společenským hodnotám .

Skupiny na své členy vytvářejí normativní tlak, aby byli se skupinou konformní, aby byli přístupni vlivům skupiny a aby se přizpůsobili co nejplněji názorům a postojům skupiny. Skupina přímo či nepřímo předpisuje dolní a horní hranici normy chování

člověka, předpisuje i rituály. Extrémní a nebezpečný může být požadavek, aby se členové skupiny zřekli svých vlastních názorů.

Z hlediska konformity se skupinou rozlišujeme:

- **lidi konformní** - vždy podléhají skupině, jejím vlivům a normám
- **lidi nekonformní** - jednají proti požadavkům skupiny, tedy opačně
- **lidi nezávislé** - udržují si svůj názor i přes nátlak skupiny.

Na skupinovém konformismu se podílí několik faktorů:

- atraktivita skupiny
- možnost negativních skupinových sankcí vůči nekonformním jedincům
- autorita skupiny v očích jedince
- kredit skupiny, tedy přesvědčení jedince, že skupina jedná správně.

Obecně tedy lze říci, že čím je skupina pro jedince atraktivnější a autoritativnější, tím více jedinec podléhá skupinovým normám. Stejně tak i v případě většího množství skupinových sankcí nebo v případě, že se jedinec domnívá, že skupina jedná správně a adekvátně. Avšak přílišné přizpůsobování se skupinovým normám bez rozumového podkladu, na základě iracionální důvěry, je vlastně poruchou volního jednání jedince (srov. Kohoutek, 2004, s.9,50). V některých případech se jedinec podřizuje mínění a normám skupiny, jíž je členem, a to i přes svůj vnitřní nesouhlas, protože nonkonformní (nepřizpůsobivé) chování člena je skupinou trestáno a očekávání trestu vzbuzuje v člověku úzkost (srov. Nakonečný, 2005, s. 447).

1.5 Dílčí závěr

Osobnost člověka se utváří v průběhu procesu socializace, v němž si osvojuje chování a jednání, poznatky, kulturu a normy té společnosti, v níž se nachází a vyrůstá. Důsledky socializace nemusí být vždy pozitivní, v případě, že se člověk socializuje v asociální skupině či prostředí, může být výsledek socializačního procesu negativní. Jestliže chceme tyto následky napravit či zmírnit, snažíme se člověka resocializovat.

Na utváření se člověka, tedy na jeho socializaci, mají přímý vliv jak biologické faktory, tak i faktory sociální. Z těchto můžeme především zmínit sociální skupiny, v nichž dochází k základní sociální interakci a komunikaci. Dalším sociokulturním determinantem je prostředí v němž člověk žije a které do určité míry jeho vývoj ovlivňuje. Na míru vlivu prostředí na vývoj jedince bylo v minulosti několik, někdy i zcela opačných názorů. V současné době již nikdo vliv prostředí na formování člověka nepopírá.

Pro stabilní společnost s daným řádem má význam sociální kontrola, na jejímž základě se lidé chovají více či méně konformně, tím se stávají pro společnost bezproblémovými, normálními, v případě nedodržování sociálních norem a porušování mechanismů sociální kontroly se mohou stát pro společnost deviantními. V tomto případě společnost má mechanismy a postupy, jimiž se takovéto jedince snaží ovlivnit, usměrnit, prostě resocializovat.

2. Specifika výkonu trestu odnětí svobody

2.1 Výkon trestu odnětí svobody – obecně

Lidská společnost vyvinula ke své ochraně mechanismy, jejichž součástí je v moderním státě systém sankcí, který je popsán a upraven trestním zákonem. Každá společnost přináší svoje vlastní pojetí trestu, trestní politiky, vězeňství, zacházení s vězni a jejich sociálním statutem. Toto pojetí je odrazem chápání lidských občanských práv, úcty k člověku, jeho důstojnosti a osobnosti v dané společnosti.

Účelem trestu odnětí svobody je chránit společnost před zločinem, zabránění odsouzenému v páchání další trestné činnosti a preventivní působení na další potencionální pachatele trestné činnosti (srov. Kejdová, Vaňková, 2004, s.63-5). Některé teorie uvádějí jako další z funkcí trestu odnětí svobody resocializaci pachatele.

Dle Oldřicha Matouška má vězení jen dvě funkce, a to odplatu za zločin a izolaci pachatelů od společnosti, které během uvěznění nemohou škodit. Vedle toho má vězení řadu dobře známých nepříznivých „vedlejších účinků“, z nichž na prvním místě můžeme uvést posilování asociálního, resp.kriminálního zaměření vězňů tím, že jsou dlouhou dobu spolu ve velkých skupinách. Někdy se přímo mluví o kriminogenním působení věznic, resp. o kriminální nákaze (Matoušek, 1998, s.173-4).

Proto většina současných světových autorů, dle Oldřicha Matouška, představu o resocializační funkci vězení odmítá. „Vězení je institucí, v jejíž systémové povaze, nezávisle na lidech v ní pracujících, je desocializace, nikoli resocializace“ (Matoušek, 1998, s. 168).

2.2 Prostředí výkonu trestu odnětí svobody

Budeme-li prostředí, ve kterém dochází k výkonu trestu odnětí svobody, popisovat z hlediska dostupných a užívaných typologií, můžeme pak říci, že se jedná o mikroprostředí, tedy o bezprostřední prostor, ve kterém se odsouzení pohybují. Ve věznicích můžeme dále nalézt prvky pracovního (dílny určené pro pracovní terapie, pracoviště umístěné v prostoru věznice, zahrady a skleníky určené pro pracovní terapie apod.), obytného (cely, sociální zařízení, jídelny), i rekreačního prostředí (vycházkový dvůr, hřiště určené pro pohybové aktivity, učebny určené pro vzdělávací a zájmové aktivity). Jedná o prostředí uměle vytvořené člověkem. Co se týká podnětů působících ve vězeňských zařízeních na odsouzené, dalo by se říci, že se jedná o prostředí podnětově chudé, jednostranné a bohužel i často podnětově závadné.

Jak jsem již zmínila v obecné části, prostředí je jeden z významných socializačních činitelů, podílí se tedy na utváření osobnosti, ať již v pozitivním či negativním směru. Využití prostředí jako výchovného prostředku, tedy pedagogizovat prostředí, se ukazuje jako dobrý způsob ovlivňování jedince zde umístěného. Pedagogizace prostředí se však netýká pouze prostorové a věcné stránky, ale i stránky osobnostně vztahové. Posílit výchovný vliv prostředí lze i např. zásahy do velikosti skupin zde umístěných. Nemalou roli na výchovném procesu hraje i estetizace prostředí, jejíž kladný vliv je zcela zřejmý. Lze tedy obecně říci, že uskutečňováním změn v prostředí a jejich prostřednictvím působíme na vychovávaného a ovlivňujeme jeho jednání (srov. Kraus, 2001, s.108).

Současný stav vězeňství v ČR, zejména přeplněnost věznic, neposkytuje příliš mnoho možností působit na výchovu člověka za pomoci prostředí, jeho pedagogizace a estetizace. V současné době v ČR funguje celkem 35 věznic, ve kterých je umístěno 2517 obviněných a 19091 odsouzených osob, tedy celkem 21608 osob (stav k 8.4.2009). Převážná většina věznic nemá na celách sociální zařízení, což neumožňuje tzv. celový systém, kdy odsouzení jsou umístěni do cel a potkávají se pouze na vycházkách. V našich věznicích, které byly budovány a stavěny dle sovětského vzoru a které upřednostňovaly tzv. kolektivní výchovu, lze jen těžce diferencovat vězně. Z toho vyplývá i obtížná motivace vězňů ke spolupráci s týmy specialistů působících ve

vězeňství. Pokud skoro všichni odsouzení mají stejné ubytovací podmínky, stejný přístup ke kulturní místnosti s televizí, atd. odpadá tímto možnost motivace vězňů ubytováním v lepších podmínkách (např. válečky místo kovových postelí, větší skříňky na osobní věci, možnost estetizace cely apod.). Stejně tak je těžko možné při volném pohybu všech vězňů v jednotlivých odděleních, zabránit negativním jevům spojených s pobytem ve výkonu trestu (např. šikana, krádeže, šmelinaření, distribuce alkoholu a omamných látek apod.).

Aby nedocházelo k negativnímu ovlivňování jedinců, kteří se ocitají ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé, či mají nízký věk a které je možné alespoň minimálně ovlivnit resocializačními programy, jsou tito umísťováni na speciální oddělení, kde jim bývá poskytnuta zvláštní péče. Týmy specialistů se snaží zabránit tomu, aby tito prvověžnění neodcházeli z výkonu trestu s negativními návyky získanými od starších a zkušenějších vězňů. Stejně tak jsou od běžných odsouzených oddělení odsouzení se statusem sexuálního devianta, a to jednak proto, že tito se stávají velice často oběťmi šikany ze strany vězňů, a pak také proto, že v některých věznicích probíhá na těchto specializovaných odděleních ochranné léčení uložené soudem. Zvláštní postavení má ve věznicích výstupní oddělení, kde se ocitají vězni před ukončením výkonu trestu odnětí svobody a před odchodem do civilního života.

Prostředí v těchto speciálních odděleních se liší do běžných oddělení. Je zde umísťováno podstatně menší množství odsouzených, tato oddělení mají menší kapacitu. Zatímco na cele na běžném oddělení bývá umístěno 10 až 12 odsouzených, ve specializovaných odděleních jsou maximálně 4 odsouzení ve stejně velké cele. Vybavení nábytkem je diametrálně odlišné. Na běžných odděleních jsou kovové postele nad sebou (tzv. bidla), na spec. odděleních jsou dřevěné válečky. Stejný rozdíl je i v prostoru, který mají odsouzení přidělený k umístění osobních věcí. Na rozdíl od běžného oddělení s plechovou skříňkou o velikosti krabice od banánů, mají na vybraných odděleních vězni k dispozici klasické dřevěné šatní skříně. Co se týká estetizace cel (květiny, fotografie, plakáty, obrázky apod.), tato je přísně kontrolována

a na běžných odděleních zakázána. U odsouzených umístěných na spec.odděleních je možnost estetizace cel ze strany vězňů jedním z motivačních faktorů.

Shrneme-li tyto skutečnosti, přicházíme k závěru, že v současné situaci, kdy jsou věznice přeplněné, vězni jsou umístováni do standardizovaných podmínek, které lze jen těžko z kapacitních důvodů upravovat a diferencovat, je velice těžké využít prostředí jako výchovný prostředek při práci s odsouzenými. Stejně tak i přeplněnost věznice, ztráta soukromí a neustálý kontakt s ostatními odsouzenými působí značně negativně na osobnost odsouzeného.

2.3 Sociální skupiny ve výkonu trestu odnětí svobody

Specifikem sociální skupiny ve výkonu trestu odnětí svobody je to, že se jedná o skupinu dočasnou, do níž se člověk dostane nedobrovolně. Jedná se skupinu formální, složenou na základě rozhodnutí vedení věznice, uvnitř které se však ale následně vytváří různé neformální skupinky. Zatímco do věznice, jako do velké skupiny odsouzených, vstupuje člověk nedobrovolně na základě rozhodnutí soudu, do malých neformálních skupinek uvnitř jednotlivých oddělení vstupuje dobrovolně, na základě vlastního uvážení. Ke vstupu do těchto partiček ho vede vidina zisku a výhod, či jen snaha o bezproblémové „přežití“ výkonu trestu. Každá z těchto skupin má svoji hierarchii a svoje pravidla, která tvrdě vynucuje na svých členech.

V kapitole o sociálních skupinách jsem se zmínila o vlivu skupiny na vývoj jedince a na jeho výchovu. Význam tohoto vlivu vzrůstá, jestliže se jedná o jedince mladšího věku, snadno ovlivnitelného či o jedince s nižší inteligencí. Vězeňské prostředí a neformální skupinky zde vznikající bohužel ovlivňují jedince především negativně. V případě, že se do skupiny recidivistů dostane mladý prvovězněný člověk, je velké riziko, že bude ostatními členy zpracován do té míry, že sám se jednou stane recidivistou. Z tohoto důvodu jsou v některých věznicích zřízena oddělení pro mladistvé či pro mladé dospělé. Tito jsou na samostatných odděleních a je snahou vězeňského personálu, aby se nedostávali do kontaktu s ostatními skupinami ve věznici. Stejně tak i uživatelé drog, kteří projeví zájem o umístění do bezdrogové zóny, jsou izolováni od vlivu ostatních skupin a od možnosti dostat se k omamným a psychotropním látkám.

Ve věznicích se projevuje tzv. přirozená autorita, či právo silnějšího, které určuje kdo bude vůdcem jednotlivých neformálních skupin. Tento poté společně se svými nejbližšími vyvolenými rozhoduje o celém oddělení, má nejlepší postavení na oddělení (např. první v řadě při sčítání, privilegovaná místa při sledování televize, vlastní stůl v jídelně apod.), využívá ostatních odsouzených (praní prádla, uklízení) a šikanuje slabší odsouzené (krádeže jídla, cigaret, fyzické napadání). Nezřídka se stává, že na

jednom oddělení je více neformálních skupinek, z nichž každá má svého vůdce. Pak dochází ke konfliktům mezi nimi, často řešenými až násilím.

Skupinou je ovlivňováno nejen jednání jednotlivce, ale i jeho názory či pocity. Ten, kdo do věznice přijde s pocitem viny za spáchaný trestný čin, je ovlivněn vězeňskou subkulturou do té míry, že tento pocit viny se časem rozplývá. Nakonec dochází k názoru, že byl potrestán nespravedlivě, výše trestu je zbytečně vysoká, státní orgány a instituce jsou nespravedlivé a vůči vězni zaujaté. Vězení tedy nevede k respektování společenských autorit, ale naopak k pohrdání těmito autoritami, někdy i dokonce k oslování plánu na pomstu. (srov. Matoušek, 1998, s.167)

Jediným způsobem, jak zabránit negativnímu vlivu skupin na odsouzené, je diferenciací odsouzených do zvláštních oddělení, kde jsou izolováni od špatného vlivu ostatních. Bohužel překročení kapacity většiny věznic v ČR neumožňuje zřizování těchto spec.oddělení v potřebné míře. Zmenšením počtu odsouzených na oddělení by se zcela jistě předešlo negativnímu působení neformálních skupin na jednotlivce, stejně tak, jako by se předešlo negativním jevům s těmito skupinami spojenými, jako je např. šikana. Za současného stavu nelze zcela kontrolovat všechno dění na odděleních. To, že v našich věznicích většinou neexistují uzavřené cely a vězni mají po oddělení volný pohyb, způsobuje posílení autority a vlivu negativně působících skupin. Tím, že by vězni byli od sebe izolováni v uzavřených celách, by se jistě dalo předejít velkému množství negativních jevů a činností. Z hlediska sociální pedagogiky, je možno působit preventivně v této oblasti, kdy za pomoci psychologa jsou např. typováni možní agresori a možné oběti násilí, kteří jsou striktně oddělováni, aby nedocházelo k fyzickému napadání a šikaně. Důležitým úkolem sociálních pracovníků, speciálních pedagogů, pedagogů volného času a psychologů je to, aby negativní vliv neformálních skupin, který mají na své členy, byl co nejvíce snížen.

2.4 Skupinové skupinové normy ve věznicích

Stejně tak jako i v běžném životě, můžeme skupinové normy ve výkonu trestu odnětí svobody rozdělit na normy formální, tedy dané vnější autoritou, a normy neformální, které se vytvářejí uvnitř skupiny odsouzených.

2.4.1 Formální skupinové normy ve věznicích

Základní formální normou používanou ve věznicích je Zákon č.169/1999 Sb. **O výkonu trestu odnětí svobody** a o změně některých souvisejících zákonů. Tento zákon upravuje výkon trestu odnětí svobody ve věznicích a ve zvláštních odděleních vazebních věznic. Výkonem trestu se sleduje dosažení účelu trestu odnětí svobody ve smyslu trestního zákona prostředky stanovenými v tomto zákoně(popř. též výkon trestního opatření odnětí svobody uloženého mladistvému, jehož výkonem se sleduje dosažení účelu stanoveného zákonem soudnictví ve věcech mládeže).

Tento zákon mimo jiné upravuje:

- přijímání odsouzených do výkonu trestu, umístování odsouzených do věznic, typy věznic
- základní práva odsouzených – pravidelná strava, lůžko a prostor pro uložení osobních věcí, odívání, spánek, zdravotní péče, sociální kapesné (ve výši 100,- Kč na měsíc)
- další práva odsouzených – korespondence, užívání telefonu, návštěvy, duchovní a sociální služby, uspokojování kulturních potřeb, nákup potravin, příjem balíčku

- základní povinnosti odsouzených – dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců VS, plnit povinnosti vyplývající z programu zacházení, dodržování vnitřního řádu věznice
- další povinnosti odsouzených – podrobit se opatřením, která jsou nezbytná k potlačení výroby, držení nebo zneužívání omamných a psychotropních látek a jedů ve věznici, dodržovat zákaz vyrábění, přechovávání a konzumace alkoholických nápojů a jiných návykových látek, dodržování zákazu tetovat sebe nebo jinou osobu anebo se nechat tetovat, předstírat poruchu zdraví nebo se úmyslně poškozovat na zdraví apod.
- povinnost hradit náklady výkonu trestu
- kázeňské odměny (pochvala, zvýšení doby trvání návštěv, povolení jednorázového nákupu potravin a věcí osobní potřeby, zvýšení kapesného, povolení opustit věznici až na 24 hodin v souvislosti s návštěvou nebo programem zacházení, přerušení výkonu trestu)
- kázeňské tresty (důtka, snížení kapesného, zákaz přijetí balíčku, pokuta, propadnutí věci, umístění do uzavřeného oddělení...)
- výkon ochranného léčení
- výkon trestu u odsouzených žen, u cizinců, u mladistvých, výkon doživotního trestu.a další

Další normou upravující výkon trestu odnětí svobody je Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č.345/1999 Sb. kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody. Na základě této vyhlášky je vydán řád každé věznice, který je přizpůsoben jejím specifickým podmínkám a jejím specializovaným oddělením. Dodržování vnitřního řádu věznice je pro všechny vězně závazné, je kontrolováno ze strany vedení věznice a porušení tohoto řádu může mít za následek udělení kázeňského trestu.

2.4.2 Neformální skupinové normy ve věznicích

Abychom mohli dobře popsat neformální skupinové normy ve věznicích, museli bychom se stát jedním z odsouzených. Jen velice těžko se získávají informace k tomuto tématu. Některé z těchto norem jsou skoro tabu. Vězeňští pracovníci mají přehled pouze o těch základních, které lze vypožorovat z chování vězňů, jako např. nepsané pravidlo distance od všech pracovníků věznice. A pokud se budete na toto téma bavit s vězni tak jako já, zjistíte, že ač jinak jsou sdílní, pravidla a normy, které platí uvnitř jejich skupiny, už tak ochotně komentovat nebudou.

V zásadě však lze říci, že předměty a činnosti, které tyto neformální normy upravují se nám mohou zdát banální až směšné. Tento názor vyplývá z našeho postavení. Odsouzený se však ocitá ve zcela jiném prostředí, ztratí svoje soukromí a postavení, které měl před nástupem do výkonu trestu. Proto úzkostlivě lpí na zbytku svých práv, které může ve věznici uplatnit.

Proto jsou nepsaná pravidla např. o pořadí, ve kterém stojí odsouzení při sčítání vězňů. Nováček se vždy staví nakonec řady. Vůdcové (kingové) stojí vždy na začátku. Při sledování televize jsou výhodná místa v předních řadách v kulturní místnosti automaticky obsazována těmi v hierarchii nejvýše postavenými, tedy kingem, jeho družinou a pak až usedají další. Nováčci mají samozřejmě ta nejméně výhodná místa. Při stolování ve společné jídelně mají některé skupiny stabilně svoje stoly, ke kterým nikdo další nesmí usednout. Podobnými pravidly se řídí i pořadí při sprchování, či při praní prádla v pračce na oddělení. Je téměř nemyslitelné, aby nováček spal na dolní posteli, zatímco „služebně starší vězeň“ by musel být na horní posteli. Nováčci tedy zcela automaticky dostávají bidla.

Mezi zásadní normy odsouzených patří nespolupráce s pracovníky věznice, a když, tak pouze na té nejnětější úrovni. Pravidlo, které je tvrdě trestáno skupinou, je zákaz žalování, donášení, bonzování apod.

Jako jediný rituál, který vězni jsou při rozhovoru ochotni připustit, je tzv. „koryto“. Toto spočívá buď v polítku spoluvězně vodou, či jeho osprchování v oblečení. V horším případě je polit méně nezávadnou tekutinou než je voda. Tento rituál se používá v případě, že má odsouzený narozeniny, nebo když odchází z výkonu trestu odnětí svobody.

Tyto normy jsou samozřejmě nepsané, ale i přesto všem odsouzeným dobře známé. Pokud se do vězeňského prostředí dostane člověk, který nebyl dosud uvězněn, je mu skupinou zcela jasně dáno na srozuměnou, jak se má chovat. Každý prohřešek proti daným pravidlům je skupinou potrestán tak, že si normu vštípí i kdyby nechtěl. Přizpůsobení se těmto normám a jejich respektování může mít za následek negativní ovlivnění osobnosti vězně. Je však i zcela běžná situace, kdy se vězeň chová dle vězeňských pravidel a po návratu do běžného života od těchto upouští. Např. mladý odsouzený, který je ve věznici v pozici „kinga“ se po návratu domů podrobuje autoritě svého otce a zapomíná na výhody a normy, které byly spjaty s jeho pozicí ve výkonu trestu.

2.5 Skupinový konformismus ve vězení

„Vězení je instituce s vysoce centralizovaným, v podstatě vojenským řízením, s nízkou atraktivitou pro personál, s rychlou obměnou personálu, relativně velmi uzavřená před okolními vlivy. Ve všech vězeních vznikají spontánně oddělené subkultury dozorců a subkultury vězňů. Obě velké skupiny - dozorcí a vězni - vedou neustávající mocenský zápas, v němž jsou pro vězně výhodou různé výhody, jež se každému jinému člověku optikou civilního žebříčku hodnot jeví jako nepatrné: možnost zakouřit si, možnost dostat balíček, možnost poslat dopis, možnost přijmout návštěvu, možnost sledovat televizi apod.“ (Matoušek, 1998, s. 165-7)

Aby člověk mohl dosáhnout těchto výhod, musí splnit určitá kritéria stanovená zákonem o výkonu trestu, vnitřním řádem věznice a pokyny vězeňského personálu. Snahou vězňů je příliš nevyčínat, splynout s ostatními vězni a zbytečně na sebe neupozorňovat. Přizpůsobení se vězeňskému prostředí je jeden ze základních předpokladů k tomu, aby odsouzený „přežil“ výkon trestu odnětí svobody. Dojde-li k rozporům mezi odsouzeným a pracovníky věznice, nebo mezi odsouzeným a ostatními vězni, bude pobyt odsouzeného ve věznici provázen značnými problémy. Ať již zostřeným dohledem ze strany vězeňské služby a kázeňskými tresty či šikanou a fyzickým napadáním ze strany spoluvězňů. Vzhledem k tomu, že dobrá adaptace vězně na podmínky věznice a dodržování vnitřního řádu věznice a bezkonfliktní chování během pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody, je jedna z podmínek podmínečného propuštění, většina vězňů se snaží být bezkonfliktní a splynout s davem odsouzených. Takto se tedy z vězně stává konformní jedinec, který se přizpůsobuje situaci a podmínkám ve kterých se ocitl a který se snaží vyvarovat chování, kterým by mohl v dané situaci vyniknout, ať pozitivně či negativně.

Psychologický a socializační efekt vězení je nazýván **prizonizace**. Tento proces probíhající nejen ve vězeních, ale ve všech velkých ústavních zařízeních pro dlouhodobý pobyt má dva odlišitelné a doplňující se aspekty: adaptaci na fungování ústavního zařízení a osvojování si vězeňské (ústavní) kultury. Prizonizace spolu nese

ztrátu vlastní iniciativy, preferování „cesty nejmenšího odporu“, adaptaci na umělé prostředí, které se u většiny vězňů stále zlepšuje, zatímco adaptabilita na civilní život mimo vězení klesá. Postupné přijímání hodnot příznačných pro vězeňskou subkulturu je onou pověstnou „školou kriminality“, o níž mluví kritici věznic již mnoho desítek let. Oba popsané aspekty prizonizace jsou neslučitelné s často deklarovaným cílem věznic - s resocializací vězňů. Bez všech pochybností lze tvrdit, že čím déle odsouzený ve vězení pobývá, tím menší je naděje na odvrácení jeho dalších kriminálních aktivit. (Matoušek, 1998, s. 171)

To, že vězení má negativní vliv na osobnost vězně bylo prokázáno i experimentálně. Snad nejcitovanější v této oblasti je Zimbardův experiment:

Stanfordský pokus s vězením

Když sociální psycholog Philip Zimbardo v roce 1971 studoval vliv situace na individuální chování, realizoval na Stanfordské univerzitě jeden z nejslavnějších psychologických pokusů všech dob. Na inzerát shromáždil sedmdesát zájemců o pokus a z nich potom pomocí testových metod vybral dva tucty psychicky nejodolnějších jednotlivců. Ty náhodně rozdělil do dvou skupin: na dozorce a vězně. Přímou na katedře psychologie potom s vězniteli vybudoval improvizovanou věznici.

Věznitelé dostali uniformy, obušky a tmavé brýle. Několik dní před započítím akce prošli zaškolením, během něhož byly stanoveny dovolené hranice jejich chování k vězňům. Pro posílení iluze byli budoucí vězňové během jedné neděle svezeni do univerzitního vězení v poutech nefalšovanými policejními hlídkami.

Po přivezení na místo byli studenti-vězňové podrobeni vstupní proceduře, která se podobala tomu, co zažívá opravdový vězeň ve skutečném vězení. Byli svlečeni, odšívěni, oblečeni do mundúrů opatřených čísly, na nohu navíc dostali symbolický řetěz. O sobě směli vězňové mluvit jen neosobně a nazývat se čísly, své strážce měli naopak uctivě oslovovat „Pane nápravný důstojníku“. Tento způsob komunikace je využíván i ve vojenském prostředí.

Vězňů i strážných bylo nakonec po devíti. Vězňové byli umístěni v celách po třech, strážci se u nich střídali v osmihodinových směnách. Náhradníci pro obě skupiny čekali

doma. Ani vězňové, ani věznitelé nedostali záměrně žádnou jasnou instrukci k tomu, jak by se měli chovat. Strážní měli za úkol jen „udržovat pořádek“ a obušky nesměli používat k bití vězňů.

Trvalo den, než se obě strany vpravily do svých rolí. Druhý den se vězňové cítili natolik utlačováni dozorci, že se pokusili zorganizovat vzpouru. Dozorci si přivolali zálohy a vzpouru potlačili. Obě strany se přitom semkly, jedna druhou zesměšňovala a pomlouvala. Za neposlušnost byli vězňové trestáni svlečením do naha, hodinovými pobyty na samotce, omezením jídla, odejmutím polštáře a přikrývky, vyčerpávajícím cvičením kliků a různými bezúčelnými činnostmi. Dobře se chovající vězně dozorcí umístili v jedné cele a těm poskytovali výhody - méně ostrý režim zacházení, lepší jídlo. To v podskupině ostatních vězňů vzbuzovalo podezřívavost a nevoli.

Agresivita dozorců vůči vězňům rostla každým dnem. Dozorci začali vězně budit v noci, pořádali nesmyslné nástupy, rozličně je šikanovali. Nejnásilněji se dozorcí chovali v době, kdy se domnívali, že výzkumný tým spí a jejich chování není sledováno. První vězeň (č.8612) se psychicky zhroutil již 36 hodin po započetí experimentu a byl z vězení propuštěn. Byl to ten, který jako první podněcoval vzpouru a poté šířil zprávu, že se z vězení již nikdo nedostane. Té někteří vězni uvěřili a od té doby se chovali zcela pokorně a neosobně. V dalších třech dnech vždy jeden vězeň napodobil zhroucení vězně č.8612, a tak z experimentu unikl. Další vězeň se pokusil dosáhnout podmíněného propuštění, „komise“ složená z personálu katedry mu je však zamítla. Dostal okamžitě vyrážku na celém těle a byl z experimentu propuštěn ze zdravotních důvodů.

Experiment byl plánován na dva týdny. Zimbardo jej však ukončil již po šesti dnech s následujícím odůvodněním: „Příliš mnoho z našich subjektů - pečlivě vybraných normálních mladíků - se začalo chovat patologicky, ať už jako bezmocní vězni, anebo sadističtí, všemocní bachaři. Ačkoli na začátku experimentu nebyl mezi oběma náhodně sestavenými skupinami žádný zřetelný rozdíl, po necelém týdnu si vůbec nebyly podobné.“

V chování dozorců rozdílly byly - ti méně hrubí byli pro vězně důležitější, vězni se snažili získat jejich přízeň a hrozili se možností, že by z vězení odešli. Tito hodní dozorcí měli na vězně větší vliv než hrubí dozorcí. Nikdy s však nestalo, že by hodný dozorce

zpochybnil rozkaz sadistického kolegy - skupinová solidarita určovala chování víc než individuální normy.

Zimbardův experiment přesvědčivě ukazuje, jak totalitární prostředí dokáže změnit lidský charakter. „Věznice jsou místa, která oslabují humanitu, ničí ušlechtilost lidské povahy, vykřesávají z mezilidských vztahů to nejhorší,“ říká Zimbardo v závěru své reflexe, která má od původního pokusu odstup čtvrtiny století. „Svým dopadem na sebepojetí, smysl pro spravedlnost a lidský soucit jsou stejně destruktivní pro vězně i jejich dozorce.“ (Zimbardo, Ph., 1997, Experimentální vězení na Stanfordově univerzitě: Ohlédnutí po 25 letech, Prosy, č.3, str.3,4-7, citováno dle Matoušek, 1998, s.168-9)

Tento negativní vliv vězení na odsouzené se snaží sociální pedagogika mírnit svými programy, užívanými ve věznicích. V případě recidivistů jde o to, smysluplně vyplnit jejich volný čas, aby se předešlo poruchám chování, které se mohou ve vězeňských zařízeních objevit. Dle Olejníčka se jedná zejména o: „individuální hladovky, sebevražedné pokusy, sebepoškozování, šikanování, sexuální nátlak na vězně, ničení věcí a krádeže, verbální a fyzická agrese vůči pracovníkům VS ČR, vydírání, korupce, pokusy o útěk, organizování a podněcování hromadných nepokojů a další.“ (Jůzl, Olejníček, 2004, s.103-5)

U prvovězňených a mladých odsouzených lze za pomoci speciálních programů zabránit získání a upevnění negativních návyků a zmírnit proces prizonizace.

2.6 Dílčí závěr

Věznice je naprosto specifická svými podmínkami. Ať již prostředím, které se svojí uzavřeností a izolovaností liší od běžného života, tak i složením, strukturou a diferenciací lidí zde se pohybujících.

Neformální skupinové normy jsou zde většinou již dané a k jejich změně dochází jen výjimečně. Jsou odlišné od skupinových norem v běžném životě a upravují pro nás možná zcela banální věci a činnosti. Jejich dodržování je však skupinou vyžadováno a v případě nedodržení i trestáno.

Podmínky věznice, její prostředí, spoluvězni, to vše působí na osobnost odsouzeného, který je zde umístěn. Jak bylo prokázáno výzkumy i experimenty, bohužel toto vše má na člověka negativní dopad. Aby nedocházelo k nevratným změnám v lidské osobnosti, způsobenými mimo jiné i snahou člověka o začlenění se do skupiny a o bezproblémové přežití výkonu trestu odnětí svobody, pracují v současných věznicích týmy specialistů, snažících se pozitivně působit na vězně. K tomuto účelu je využíváno různých zájmových činností, speciálně výchovných výcviků a terapií. V další kapitole popíši konkrétní způsoby práce s odsouzenými ve věznici v Kuřimi.

3. Působení soc. pedagogiky ve VTOS ve Věznici Kuřim

3.1 Věznice Kuřim

Věznice je umístěna v katastru města Kuřim na okraji průmyslové zóny, deset kilometrů severně od Brna. Její počátky spadají do let 1956-57, kdy byla pobočkou Vazební věznice Brno. Současná podoba areálu je z roku 1981. Je určena pro výkon trestu odnětí svobody odsouzených mužů starších 18 let, kteří byli soudem zařazeni k výkonu trestu do věznice s dozorem či s ostrahou. Dále pak je součástí věznice nástupní oddělení a výstupní oddělení, která jsou specifická svým zaměřením a účelem.

Vězni, kteří jsou ochotní spolupracovat při resocializačních programech a u kterých jsou splněny požadavky pro zařazení do speciálních programů, jsou zařazováni do specializovaných oddělení, a to

- Oddělení pro mladé odsouzené
- Specializované oddělení pro odsouzené s nařízenou léčbou sexuologickou v ústavní formě
- Bezdrogová zóna

Stanovená ubytovací kapacita činí 464 lůžek. Stejně tak, jako většina věznic v ČR, je i kuřimská věznice přeplněná. Dle posledních početních stavů je kapacita věznice překročena o 22 %. Tato skutečnost znesnadňuje práci specialistů i ovlivňuje atmosféru na jednotlivých odděleních.

O vězně se kromě dozorců stará tým specialistů, který se skládá z pěti psychologů, šesti speciálních pedagogů, čtyř sociálních pracovníků, čtyř pedagogů volného času, výchovného terapeuta a dvaceti vychovatelů.

S věznicí Kuřim spolupracuje sdružení Podané ruce, které poskytuje poradensko terapeutickou a sociální pomoc klientům s problémy s drogou. Ti jsou zapojeni v terapeutických programech a jejich činnost je významná zejména v období před skončením trestu.

Do věznice za účelem poskytování duchovenské péče dochází Církev římskokatolická, Církev bratrská, Českobratrská církev evangelická, Pravoslavná církev, Bratrská jednota baptistů, Svědci Jehovovi, Armáda spásy, Církev adventistů sedmého dne a Křesťanské sbory. Duchovní a církevní práce s odsouzenými se realizuje v souladu s časovým rozvrhem odsouzených individuálními rozhovory v malé skupině v pastorační místnosti v ubytovně odsouzených.

3.2 Nástupní oddělení

Člověk odsouzený k výkonu trestu odnětí svobody nastoupí na výzvu soudu k nástupu výkonu trestu, nebo v případě že tuto neuposlechne, na základě příkazu k dodání do výkonu trestu odnětí svobody, je umístěn do některé z vazebních věznic v ČR. Zde prodělá v nástupním oddělení vstupní preventivní lékařskou prohlídku a po jejím vykonání je prostřednictvím Generálního ředitelství VS ČR rozhodnuto, ve které věznici si odsouzený výkon trestu odpyká. Při výběru věznice se zohledňuje délka trestu odnětí svobody, jež byla odsouzenému uložena soudem, místo trvalého bydliště a zdravotní stav.

Po převozu do určené věznice, se odsouzený umísťuje na nástupního oddělení, kde setrvá průměrně tři až pět dní, nejdéle však dva týdny. Cílem tohoto oddělení je oddělit nově příchozího vězně od vězňů na běžných oddělení.

Dále je během pobytu v tomto oddělení vytvořena specialisty (psycholog, spec.pedagog, sociální pracovník) tzv. komplexní zpráva o odsouzeném, která obsahuje psychologickou, pedagogickou a sociální zprávu. Na základě této zprávy je pak odsouzenému stanoven program zacházení a je následně zařazen na odpovídající oddělení.

Důležitým úkolem nástupního oddělení je vytypování možných objektů násilí a možných pachatelů násilí. Tato činnost je upravena nařízením č.82 z r.2006 Sb. nařízení VS ČR. Možní agresori jsou zařazeni na běžných odděleních, jsou vedeni ve spec. seznamu, na jejich osobní kartě je upozornění na tuto skutečnost a je jim věnována zvýšená pozornost.

Možné oběti násilí (dále jen MON) jsou typovány na základě lékařského nebo psychologického vyšetření. Důvodem pro zařazení na seznam MON může být výrazně snížená tělesná hmotnost (popř. drobná tělesná konstituce), zjevně nízká mentální úroveň nebo může být důvodem i druh spáchaného trestného činu (např. trestné činy páchané pedofily). Osobám na tomto seznamu je věnována zvláštní péče, jednou měsíčně je

u nich prováděna preventivní lékařská prohlídka a jednou za týden vizuální prohlídka těla, při nichž jsou hledány na tělech vězňů možná zranění a stopy po fyzickém násilí, jako např. defekty pokožky, otoky, podkožní výrony, zlomeniny, spáleniny apod.

Účelem činnosti vyplývající z nařízení č.82 z r.2006 Sb. je vytvoření a zabezpečení podmínek předcházení, zabránění a včasnému odhalování násilí mezi odsouzenými, stanovit postu při zajišťování a vyhodnocování jednotlivých případů násilí .

Hlavním cílem a účelem nástupního oddělení je rozpoznání osobnosti odsouzeného, jeho posouzení a zvážení jeho zařazení na odpovídající oddělení, vytvoření programu zacházení a určení zájmových, vzdělávacích a speciálně výchovných aktivit.

3.3 Oddělení výkonu trestu s ostrahou nebo s dozorem

Pokud odsouzený nesplňuje požadavky či specifika, na jejichž základě by byl umístěn do specializovaných oddělení, je zařazen na běžné oddělení s ostrahou či dozorem, to na základě rozhodnutí soudu o tom, v jakém typu věznice má být výkon trestu odnětí svobody vykonán.

Většinu osazenstva těchto oddělení tvoří vícekrát trestaní odsouzení, kteří jsou znalí vězeňského prostředí a typických neformálních vězeňských norem. Dokáží dodržovat vnitřní řád věznice, tedy formální skupinou normu, a to proto, aby získali možné výhody, pracovní zařazení, zařazení do lepší diferenční skupiny apod.

Kazuistika - odsouzený zařazen na oddělení s dozorem

M.K., věk 35 let

OA, RA - Vyrůstal v úplné rodině se starším bratrem. Otec měl časté mimomanželské poměry, které byly zřejmě důvodem k tomu, že matka začala pít. Když mu bylo 16 let, rodiče se rozvedli, s otcem se od té doby nestýká. Matka je kvartální alkoholik, prodělala PAL - bez úspěchu. Odsouzený před nástupem do výkonu trestu žil ve společné domácnosti se svojí družkou a 3 měsíční dcerou.

Závislosti - alkohol, protialkoholní léčení, toxik - léčení, užívá občasně pervitin nebo kokain

Vzdělání - ZŠ, vyučený klempíř

Popis osobnosti - intelekt v pásmu kvalitního populačního průměru, v myšlení rigidita a snaha držet se osvědčených schémat. Volní složka je vyvinutá, morální složka je nerozvinutá, materiálně zaměřen. Emoční stránka je silná, pudová, bez projevů emoční lability. Afektivní reakce jsou intenzivní, ale racionálně kontrolovatelné. Jedná se o osobu nevyzrálou, egocentrického zaměření s infantilními modely v chování, které využívá v případě, že není po jeho.

Crimina - 7x trestaný, 5x ve VTOS. První VTOS ve 22-ti letech. Odsouzen za majetkovou tr.činnost, původně vloupání do OA, poslední trest za vloupání do objektů. Nynější trest - 8 let odnětí svobody, zařazen ve vězení s dozorem. Tr.činnost nepopírá,

neracionalizuje, trest přijímá, nesouhlasí však s délkou, kritika stát.orgánů. Důvod páchaní tr.činností - finanční potřeba, připadá si při krádežích úspěšný, chlubí se výší způsobené škody - profesionální hrdost zloděje.

Sociální charakteristika - přizpůsobí se tlaku, ale zároveň dokáže i prosadit své zájmy a to sociálně přijatelnou formou. S výkonem trestu má zkušenosti, ví, co se od něj čeká, lze očekávat dobrou orientaci v prostředí bez adaptačních potíží. Má zájem o pracovní zařazení a bude usilovat o podmíněné propuštění kvůli své družce a dceři.

Kazuistika - odsouzený zařazen na oddělení s ostrahou

I.K., věk 47 let

OA, RA - odsouzený vyrůstal jako jedináček v úplné rodině. Když mu bylo 24, rodiče se rozvedli a matka se podruhé vdala. S rodiči odsouzený neudrhuje kontakt, ale vzájemné vztahy hodnotí jako dobré. Své dětství hodnotí jako dobré a klidně, měl malé a obvyklé výchovné problémy, na ZŠ mu byla snížena známka z chování za záškoláctví. Je rozvedený, se synem z prvního manželství, který je již plnoletý, se nestýká. Nyní žije odsouzený s družkou, mají 12 letého syna, který jim byl soudně odebrán a je v péči rodičů družky. Družka byla v minulosti trestána za výrobu psychotropních omamných látek (pervitin). Po vyučení pracoval asi rok v oboru, ve kterém se vyučil. Další zaměstnání již neměl z důvodu opakovaných výkonu trestů odnětí svobody.

Závislosti - nikotinismus, dlouhodobé užívání alkoholu ve zvýšené míře, užívání pervitinu po dobu cca 20ti let. Má z roku 1997 nařízenou protitoxikomanickou a protialkoholní léčbu ve spojení s psychiatrickým léčením, které doposud nevykonal a ani vykonat nechce.

Vzdělání - základní škola, vyučen stavebním zámečnickem

Popis osobnosti - intelektové schopnosti v normě, dle orientačního vyšetření se pohybují v pásmu středního průměru. Pracuje samostatně rychlým tempem. Po osobnostní stránce nevykazuje psychopatické rysy, ale jedná se o osobnost výrazně disharmonickou strukturovanou, labilní, s potlačovanou impulzivitou, v zátěžových situacích reagující emocionálně bez zvážení rizik a možných následků. Oslabené volní vlastnosti. Aktuálně rozlady z dlouhodobého uvěznění, avšak bez známek úzkosti případně deprese.

Crimina - jedná se o multirecidivistu byl již 16krát odsouzen, ve výkonu trestu odnětí svobody je již po sedmé. V minulosti se dopouštěl majetkové trestné činnosti, převážně vykonával kratší tresty. Poprvé byl trestán v průběhu základní vojenské služby za opakované svévolné opuštění posádky, za což byl odsouzen k 8 měsícům odnětí svobody nepodmíněně. Současnou trestnou činnost nepopírá, kradl v kancelářích za účelem získání finančních prostředků, celkem způsobil škodu ve výši cca 1.500.000,- Kč, za což byl odsouzen k výkonu trestu odnětí svobody v délce 5 let. Výši trestu považuje za nepřiměřenou. Uvádí, že byl souzen i za činy, kterých se nedopustil. Od doby propuštění z posledního výkonu trestu byl na svobodě asi 6 měsíců.

Sociální charakteristika - s ohledem na počet vykonaných trestů odnětí svobody odsouzený zná podmínky ve výkonu trestu, ví jak se má chovat a jednat a neočekává nějaké problémy ve výkonu trestu. Prognóza jeho zapojení se do běžné společnosti po vykonání trestu není dobrá. Odsouzený nemá vytvořeny žádné pracovní návyky, smysl pro zodpovědnost a žádný život je mu cizí. Vzhledem k mnohonásobné recidivě, kdy páčání trestné činnosti je životním stylem odsouzeného, není jeho opětovné bezproblémové začlenění do společnosti reálné. Naopak je reálná prognóza pokračování v trestné činnosti odsouzeného i po propuštění ze současného výkonu trestu. Při pohovoru se sociální pracovníci odmítá pomoc, míní, že vše zvládne sám a sám si hodlá i najít zaměstnání. Deklaruje snahu po skončení trestu vést řádný život a nepáchat tr.činnost. Po vykonání trestu se chce vrátit ke své současné družce.

Pedagogické působení na tyto vícekrát odsouzené je velice těžké. Vzhledem k tomu, že se jedná o osoby, které prošly již několikrát výkonu trestu, těžko lze předpokládat, že by u nich mohlo dojít k žádoucí nápravě. Snahou speciálních pedagogů je udržet na těchto odděleních pořádek a předcházet možným konfliktům vyplývajícím z přeplněnosti věznice. Dále pak aktivní zapojení odsouzeného do plnění tzv. týdenního programu, tedy pracovního a osobního úkolu, po jehož vyhodnocení je možno vězně přeradit do jiné diferenční skupiny, což znamená např. více telefonátů, návštěv, možnost sledovat televizi apod. Těmto vězňům je vypracován program zacházení, ve kterém jsou zahrnuty cíl programu, pracovní aktivity, vzdělávací a zájmové aktivity (viz příloha č.1).

V optimálním případě, jestliže vězeň je pracovně zařazen, probíhají odpoledne po jeho návratu z práce zájmové a vzdělávací aktivity, do kterých se může odsouzený zapojit na základě svého programu zacházení. V případě, že vězeň není pracovně zařazen, vykonává úklidové práce na oddělení, samoobslužnou činnost a volnočasové aktivity v průběhu celého dne.

3.4 Oddělení pro mladé odsouzené

Jedním ze specializovaných oddělení v kuřimské věznici je oddělení pro mladé odsouzené. Bylo zřízeno na základě Koncepce zacházení s mladými vězni schválené na poradě vedení generálního ředitelství VS ČR ze dne 12.4.1999, která navazuje na standardní minimální pravidla OSN pro uplatňování práv u mladistvých. Jako mladá generace - v souladu s koncepcí UNICEF - je vymezena věková skupina dětí a mladých dětí do 26 let. Vzhledem k profilaci Věznice Kuřim jsou na tomto oddělení umístováni vězni ve věku od 18 do 26 let.

Výchovně - vzdělávací program zacházení s mladými dospělými je zaměřen především na eliminování negativního vlivu vězeňského prostředí (prizonizace), motivaci mladých dospělých odsouzených ke změně životního stylu a celkovému zacházení s nimi tak, aby po propuštění z výkonu trestu byli připraveni pro úspěšnou reintegraci do společenského života bez dalšího páchaní trestní činnosti. Protože jde o skupinu vězňů, která je vzhledem k dosud neukončené socializaci a sociální integraci relativně nejsnadněji ovlivnitelná, ať už v pozitivním či negativním smyslu, je jí věnována zvýšená pozornost a penitenciární péče.

Program na oddělení pro mladé odsouzené vychází z nejnovějších poznatků kriminologie, moderní pedagogiky dospělých a penitenciární psychologie a zkušeností odborných pracovníků Vězeňské služby. Program předpokládá aktivní spolupráci a převzetí odpovědnosti za jeho úspěšnost i ze strany odsouzených. Výchovně-vzdělávací program je pro nepracující odsouzené koncipován v rozsahu 21 hodin týdně. Vzhledem k tomu jsou tito odsouzení v souladu s § 35/2d Zákona č. 169/1999 Sb. osvobozeni, po dobu zařazení v programu, od povinnosti hradit náklady výkonu trestu.

O zařazení do oddělení pro mladé dospělé a do výchovně - vzdělávacího programu mohou být zařazení zpravidla prvověznění (dozor) ve věku 18 až 26 let, na základě projeveného zájmu odsouzeného a doporučení specialistů. Odsouzený se po přijetí na oddělení zaváže plnit povinnou část programu (viz příloha č.2), zúčastňovat se

povinných a povinně volitelných volnočasových aktivit, stanoví si dlouhodobý osobní cíl. Na týdenních komunitách si stanoví pracovní a osobní úkol na konkrétní týden.

V týdenním programu lze stanovit úkoly:

v oblasti **pracovní** - např. úklid podlahy v ložnici, umývání dveří, oken, poliček, praní záclon, péče o květiny, utírání prachu, údržba rychlovarné konvice a vařiče, úklid společných prostor apod.

osobní **úkol** - tento si zvolí mladí dospělí sami, např. účast na dalších vzdělávacích akcích (přednášky, besedy, kluby apod.), podíl na vedení zájmových aktivit, aktualizace nástěnek v oddělení, příprava besedy, přednášky, individuální pomoc nově příchozím odsouzeným, estetizace ložnice, úvaha na zadané téma apod.

Do týdenního programu si odsouzení nechávají od personálu zaznamenávat veškeré aktivity, které vykonal na základě stanovených úkolů. Jednou za měsíc se odsouzení účastní měsíční komunity, na které je hodnoceno jejich jednání, plnění týdenních programů a dalších povinností. Neplnění povinností vyplývajících z výchovně vzdělávacího programu nebo z programu zacházení, či porušení vnitřního řádu věznice nebo vnitřního řádu oddělení, může být důvodem pro vyloučení z tohoto programu a zařazení na běžné oddělení ve věznici. Příklad programu zacházení odsouzeného zařazeného v programu pro mladé odsouzené je uveden v příloze č.3.

Mezi aktivity speciálně určené pro odsouzené zařazené do programu pro mladé dospělé patří zájmové aktivity (sportovní aktivity), vzdělávací aktivity (výtvarná výchova, samoobslužné aktivity, kroužek českého jazyka, základy výpočetní techniky, populárně-naučný kroužek) a povinné speciálně výchovné aktivity (týdenní komunita, měsíční komunita, vypracování osobního úkolu, klub mladých, sociálně-psychologický výcvik, relaxace pod vedením psychologa, sociálně-právní poradenství).

Odsouzení, kteří jsou zařazení na tomto oddělení jsou ubytováni na celách maximálně po čtyřech, kapacita celého oddělení je 28 lůžek. Cely jsou vybaveny standardním

dřevěným nábytkem, válečkami, šatními skříněmi. Odsouzeným, kteří jsou zařazení do programu pro mladé dospělé, je umožněna individuální výzdoba ložnic v souladu s obecnými estetickými pravidly (vlastní výtvarné práce, zakoupené fotografie, grafika, poličky, pokojové květiny apod.). Součástí oddělení je kulturní místnost, místnost pro samoobslužné aktivity, kuřárna a sociální zařízení. Vzhledem k tomu, že jedním z účelů zřízení tohoto oddělení bylo i oddělení těchto, pro pedagogické působení perspektivních, odsouzených od ostatní vězňů, byl pro ně zřízen samostatný vycházkový dvůr, na nějž vede samostatný průchod přímo z oddělení.

Kazuistika - odsouzený zařazený v programu pro mladé odsouzené

N.L., věk 25 let - 1x trestán, poprvé ve VTOS, podvody a majetková tr.činnost

OA, RA - vyrůstal v úplné rodině, s mladší sestrou. Bez výchovných problémů. Zhruba do jeho 13-ti let nekonfliktní prostředí. Poté byl otec propuštěn ze zaměstnání a začal pít, v opilosti napadal matku odsouzeného. Počátky problémů v období, kdy se odsouzený rozešel s přítelkyní, následně měl problémy ve škole a byl vyloučen ze studia. Začal pracovat jako OSVČ v oblasti financí a realit.

Vzdělání - ZŠ, víceleté gymnázium, vojenská akademie - ve 3.semestru vyloučen

Závislosti - nikotinismus, alkohol v obvyklé míře, drogy nekuře

Popis osobnosti - Osobnost bez známek nezralosti. Inteligenčně spadá do mírného populačního nadprůměru. Nižší úroveň emočního a vnitřního prožívání. Bez agresivních rysů. Vysoké sebevědomí a sebehodnocení. Sebeprezentace jako „výjimečný manažer“.

Crimina - po odchodu ze studia začal pracovat jako OSVČ v oblasti financí a realit. Dle svých slov se dostal do „lepší společnosti“, ve snaze o udržení stejného komfortu s touto společností začal „nelegálně podnikat“. Ve 23 letech poprvé odsouzen, a to za

majetkovou tr.činnost, zejména podvody a úvěrové podvody. Poprvé vězněný, celková výše trestu odnětí svobody ve výši 5 let ve věznici s dozorem. Ke své tr.činnosti se staví bez lítosti, chlubí se výší způsobené škody. Lituje pouze toho, že musí být ve vězení.

Sociální charakteristika - Schopen funkční sociální adaptace a prosociálních kooperativních postojů. V podmínkách výkonu trestu se adaptuje bez potíží. S rodiči a sestrou udržuje písemný a návštěvní kontakt. V budoucnu bude žádat o podmíněné propuštění

Kazuistika - odsouzený zařazený v programu pro mladé odsouzené

J.P., věk 21 let - 1x trestán, poprvé ve VTOS, odsouzen za ublížení na zdraví a řízení motorového vozidla pod vlivem alkoholu

OA, RA - Vyrůstal spolu se třemi mladšími nevlastními sourozenci v úplné rodině. Vlastní otce nezná, byl vychováván od svým dvou let nevlastním otcem. Vztahy a výchovu hodnotí jako dobrou, problémy v rodině nebyly. Po vyučení pracoval v Agro Jenišovice jako traktorista. Před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody společně se svojí družkou a dvouměsíční dcerou žil v rodinném domě svých rodičů.

Vzdělání - základní škola, SOU obor opravář zemědělských strojů

Závislosti - příležitostně alkohol

Popis osobnosti - Inteligenční potencionál se pohybuje v pásmu podprůměru. Uvědomuje si své selhání, z tohoto pramení neklid, pocit viny. Sklon senzitivitu obracet dovnitř k vlastnímu prožívání. Temperamentově nevyhraněná osobnost ve vývoji. Mírné neurotické tendence. Naznačeny symptomy depresivity.

Crimina - poprvé trestaný, poprvé ve výkonu trestu. Odsouzen za to, že způsobil v podnapilém stavu dopravní nehodu, při které zahynuli dva lidé. Vinu přiznává, trest

mu připadá nespravedlivý a přísný (3 roky výkon trestu odnětí svobody a 7 let zákazu řízení motorových vozidel).

Sociální charakteristika - *U odsouzeného se dá předpokládat, že v krizových a zátěžových situacích bude mít tendenci ke smíru, klidu s racionálním přístupem k řešení. Má schopnost sebeovládání, lze téměř vyloučit impulsivní chování a agresi. Udržuje písemných a návštěvních kontakt s rodiči a družkou.*

Oddělení pro mladé odsouzené bylo ve věznici v Kuřimi zřízeno v roce 2006. V té době na něm bylo umístěno 60 vězňů. Postupně byly podmínky oddělení upravovány, aby mohlo dojít k naplnění programu určeného pro mladé odsouzené. Kapacita oddělení byla postupně snížena na 28 lůžek v speciálně upravených ložnicích. Speciálními pedagogy bylo provedeno hodnocení činnosti tohoto oddělení, kdy bylo zjištěno, z vězňů, kteří v r.2006 absolvovali tento program, bylo 46% do dvou let od propuštění znovu odsouzeno a umístěno do výkonu trestu odnětí svobody. Jako hlavní přínos programu byl vyhodnocen přímý kontakt s mladými odsouzenými a z toho vyplývající přímé působení, osobní příklad, důsledná kontrola plnění povinností a lidský přístup.

3.5 Oddělení pro odsouzené s nařízenou sexuologickou léčbou

V roce 1997 bylo v kuřimské věznici, jako v jediné v ČR, zřízeno specializované oddělení pro odsouzené s nařízenou léčbou sexuologickou v ústavní formě. Za jeho desetiletou existenci jím prošlo celkem 230 odsouzených. Při zjišťování recidivy u odsouzených, kteří opustili toto oddělení, bylo zjištěno, že tato je pouhá 3%, což je velice dobrý výsledek. Navíc těm, kteří se začali léčit již během výkonu trestu odnětí svobody v kuřimské věznici, se následný pobyt v psychiatrické léčebně zkrátil o půl roku až jeden rok. (srov. Dnes, z 30.4.2008, s.C3). Do tohoto oddělení jsou zařazováni pachatelé sexuálně motivovaných trestných činů, kteří mají aktivní přístup k léčbě. V současné době je maximální ubytovací kapacita stanovena na 30 lůžek. Činnost tohoto oddělení je vysoce profesionální. Kromě zkušených pracovníků věznice dochází pravidelně na toto oddělení odborníci z klinických pracovišť. Jedním z důvodů umístění odsouzených za sexuální trestné činy samostatně je i skutečnost, že tito se stávají ve věznicích obětí násilí a šikany ze strany dalších spoluvězňů.

Během práce s odsouzenými umístěnými na tomto oddělení je sledována motivace odsouzených pro speciální výkon trestu, posilování volních a kontrolních mechanismů, vedení k zodpovědnosti a přiznání viny, vedení k racionální kontrole a k sociálně akceptovatelnému sexuálnímu chování. Léčebnou složku ochranného léčení, které je součástí programu, zajišťují na základě smlouvy o poskytování odborných konzultací, lékaři Fakultní nemocnice U sv.Anny pod vedením významné sexuoložky Růženy Hajnové.

Cílem programu zacházení v tomto specializovaném oddělení (viz příloha č.4) je přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin a naplnění účelu výkonu trestu odnětí svobody. Pomocí různých aktivit odsouzení získávají sociální orientaci, sociální role, společenské začlenění a učí se sociálně akceptovatelné chování s přiměřeným sebeprosazováním. Základem této činnosti je skupinová psychoterapie, jako metody přímého ovlivňování jedince slovem, příkladem a způsobem chování. Dle potřeby je tato metoda doplňována individuální psychoterapií. V rámci oddělení je uplatňována

komplexní terapie (kombinace farmakoterapie společně s psychoterapií). Farmakoterapii zajišťuje lékař sexuolog. Psychoterapeutická složky vychází z komunitního systému. Je kladen důraz na aktivitu odsouzeného a jeho osobní odpovědnost.

Kromě individuálních plánů zacházení je v současné době používán standardizovaný reedukační psychologická program GREPP, který je určený pro odsouzené za trestné činy spáchané na dětech (týrání dětí, komerční sexuální zneužívání dětí i sexuální zneužívání bez komerčního aspektu). Jedná se o program narovnání, při kterém je odhalován spouštěč problematického chování. Tento program probíhá ve věznici v Heřmanicích a jsou do něj začleňováni odsouzení ze všech věznic v ČR.

Kazuistika - odsouzený umístěný na oddělení s nařízenou sexuologickou léčbou

T.B., věk 22 let - 1x trestán, poprvé ve VTOS, odsouzený za brutální sexuálně motivovanou vraždu k VTOS ve výši 13,5 roku

OA, RA - pochází z úplné rodiny, má starší sestru. Vztahy s rodiči vždy dobré, pouze v pubertě drobné výchovné problémy. Svobodný, s přítelkyní má syna (1,5 roku), tento se narodil až po jeho zadržení. Vztah s přítelkyní trval asi 3 roky, plánovali společnou budoucnost. Nyní si není jistý, zda na něj přítelkyně, vzhledem k délce trestu, počká.

Vzdělání - základní škola, průmyslovka - vyloučen pro špatný prospěch, dále pak učební obor zahradník, tento však nedokončil, protože byl vzat do vazby

Závislosti - tabakismus, alkohol příležitostně, od 11-ti let marihuana denně 15-20 jointů, 2x měsíčně pervitin, několik let sezónně opium, lysohlávky

Popis osobnosti - Celková intelektová úroveň orientačně v pásmu mírného nadprůměru. Myšlení bez zjevných odlišností. Osobnost temperamentově nevyhraněná, emočně nestálá, s nižší odolností vůči zátěži, patrná nejistota, nekonformnost, možné sociopatické sklony. Vnitřní prožívání charakterizováno sklonem k úzkostnému prožívání a pocitům viny. Snížené sebevědomí, emocionální poruchy a tendence podléhat dojmům. Rovněž patrný neklid v oblasti pudového života, sexuální potlačování

a dominování agresí nad pasivně smyslnými potřebami. Identifikace maskulinní. Na základě sexuologického vyšetření byla stanovena dg. sadomasochismus.

Crimina - *trestán poprvé, poprvé ve výkonu trestu odnětí svobody, byl odsouzen k výkonu trestu odnětí svobody ve výši 13,5 roku.. V době spáchání tr.činu byl pod vlivem alkoholu, marihuany, perivitinu a lysohlávek. Útržkovitě si pamatuje, že oběť bodnul, škrtil, topil a posmrtně znásilnil. Po dvou dnech se na místo činu vrátil, tělo rozřezal a zakopal. Trestný čin přiznává, uvádí, že během činu cítil adrenalinové vzrušení. Svoje jednání si nedokáže vysvětlit, možná vlivem kombinace drog. Připouští, že možná trpí deviací, chce zahájit léčbu již ve výkonu trestu odnětí svobody.*

Sociální charakteristika - *Vzhledem k tomu, že postoj odsouzeného k trestnému činu je sebekritický a má snahu zahájit léčbu již v průběhu výkonu trestu, je doporučeno umístění na speciálním oddělení. Je třeba počítat i s možností účelového chování. S ohledem na charakter trestné činnosti, verbálnímu napadání ze strany jiných odsouzených je doporučeno zařazení do seznamu vytipovaných osob MON (možných obětí násilí). Je třeba odsouzeného vést k odpovědnosti za spáchaný skutek, posilovat jeho volní vlastnosti. Odsouzený udržuje návštěvní a písemný kontakt s družkou i rodiči.*

Specifické terapeutické postupy používané na tomto oddělení jsou zaměřeny na převzetí odpovědnosti odsouzeným za své sexuální chování, uvědomění si pocitu viny, racionální kontroly sexuálního chování, nácvik a fixaci akceptovatelného sexuálního chování. Většina těchto činností je koordinována a vedena psychologem. Speciální pedagogové zajišťují na tomto oddělení pohybové terapie, které s návaznou celkovou relaxací vedou k odbourávání napětí, posilování sebevědomí a smyslu pro dodržování stanovených pravidel. Dále je odsouzeným poskytováno sociálně-právní poradenství, při kterém je kladen důraz na spolupráci s rodinnými příslušníky odsouzených, bez jejichž pomoci by byl jejich návrat do civilního života velmi složitý.

3.6 Bezdrogová zóna

Jedním ze specializovaných oddělení ve Věznici Kuřim je tzv. Bezdrogová zóna. Tato byla zřízena v roce 2005 a má kapacitu 12 ubytovacích lůžek. Je situována samostatně od běžných ubytovacích zařízení věznice, stejně jako i prostory určené k vycházkám odsouzených. Do Bezdrogové zóny jsou umisťováni na vlastní žádost odsouzení, kteří v minulosti užívali drogu a nyní jsou motivováni k dobrovolné abstinenci.

Cílem tohoto oddělení bylo vytvoření prostředí a atmosféry, kde konzumace drog nebude odsouzenými tolerována a kde bude možno odsouzené vést k získání náhledu na problém drog. Dále pak je snahou pracovníků tohoto oddělení motivovat odsouzené k drogové abstinenci po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, nabídnout jim společensky přijatelnou alternativu trávení volného času a řešení problémů, vést je k pozitivní změně, či posunu hodnotové orientace.

Kazuistika - odsouzený umístěný v Bezdrogové zóně

M.F., věk 36 let - 10x trestaný, 4x ve VTOS, majetková trestná činnost

***OA, RA** - vyrůstal v úplné rodině s dalšími čtyřmi sourozenci. Je podruhé ženatý, z každého manželství má jedno dítě. S rodiči a sourozenci udržuje kontakt. S manželkou se nyní rozvádí, podala žádost o rozvod v době, kdy již byl ve výkonu trestu, má jiný partnerský vztah.*

***Vzdělání** - základní škola*

***Závislosti** - dlouhodobé pravidelné užívání pervitinu*

***Popis osobnosti** - inteligenčně se pohybuje v pásu lehkého podprůměru. V běžných situacích je emoční kontrola dostačující, v situacích ohrožení nebo nelibosti skloupe k prudkým afektivním reakcím. V době manželské krize musela být nasazena uklidňující medikace, nyní stabilizován.*

***Crimina** - 10 x trestaný, ve VTOS již po čtvrté. Především majetková tr.činnost. Vinu na spáchané tr.činnosti přiznává, jako spouštěcí mechanismus uvádí svoji závislost na drogách. Uložený trest (5 let) akceptuje, je podle něj spravedlivý.*

Sociální charakteristika - nezáměr o řádnou práci, opakované násilné jednání, identifikace s kriminální subkulturou. Již 9 měsíců zařazen v Bezdrogové zóně, jeho účast a fungování v tomto programu bylo vždy kladně hodnoceno. V současné době výjimečně aktivní přístup k VT i přes rodinné a osobní problémy. Vnímá svoje problémy a chce je řešit. Vysoká míra odhodlání. Udržuje písemný a návštěvní kontakt s rodiči a sourozenci.

Na tomto oddělení jsou uplatňovány takové bezpečnostní, zdravotnické, psychologické a pedagogické přístupy, které ovlivňují odsouzeného v jeho náhledu na drogu, motivují ho k abstinenci a ke zdravému životnímu stylu jak ve VTOS, tak i po jeho skončení. Součástí programu zacházení (viz příloha č.5) je i snaha naučit odsouzené dovednostem potřebným pro praktický život, včetně vytvoření a upevnění základních pracovních návyků. Speciální výchovné aktivity programu jsou specificky zaměřeny na realizaci prevence užívání drog. Odsouzený je povinen se podrobit kontrolám abstinence. Mezi speciální výchovné aktivity patří skupinová sezení s cílem rozvoje duševního života, prohloubení vztahu ke kráse a poznání, k vyjádření vlastních pocitů, sebepoznání i vztahu k druhým lidem, dále pak individuální či skupinové poradenství zaměřené k řešení psychosociálních problémů vzniklých v důsledku dosavadního způsobu života. Nedílnou součástí programu zacházení je i relaxace a fyzicky zátěžový program, které slouží ke snižování vnitřního napětí, depresivních a úzkostných stavů a odbourávání agresivity.

Kuřimská věznice již od roku 1999 spolupracuje se Sdružením Podané ruce, které poskytuje poradensko-terapeutickou a sociální pomoc pro klienty s drogovými problémy. Sdružení úzce spolupracuje v rámci poradny drogové prevence se specialisty oddělení výkonu trestu.

3.7 Výstupní oddělení

Tak jako ve všech věznicích, tak i ve Věznici Kuřim, je zřízeno výstupní oddělení. Jeho účelem je připravovat odsouzené na život po výkonu trestu. Jednou z podmínek pro umístění do tohoto oddělení je, aby odsouzený měl délku trestu minimálně 3 roky. Pokud je tato podmínka naplněna, je na toto oddělení odsouzený umístěn půl roku před koncem trestu. V současné době je ubytovací kapacita oddělení 28 lůžek.

Po zařazení do výstupního oddělení, jsou klientům stanoveny programy zacházení (viz příloha č.6), jejichž hlavním cílem je vytváření vhodných podmínek pro plynulý přechod do civilního života. Zatímco na ostatních oddělení se o odsouzené starají pracovníci věznice (jídlna, prádelna apod.), na výstupním oddělení jsou tyto činnosti přeneseny na samotné odsouzené. Zúčastňují se sebeobslužných aktivit, při kterých si každý den v kuchyňce na oddělení pod vedením odborného zaměstnance připravují jídlo, myjí nádobí, starají se o osobní prádlo atd. K upevnění pracovních návyků jsou přednostně zařazováni do zaměstnání nebo pracovních terapií. V oblasti speciálně výchovných aktivit se zúčastňují např. sociálně právního poradenství, psychologického výcviku apod.

Odsouzení na výstupním oddělení mají zvýhodněné podmínky ubytování, jsou maximálně 4 na ložnici s běžným nábytkem, částečně rozhodují o estetizaci ložnic. V době osobního volna a návštěv mohou používat vlastní civilní oděv. V rámci intenzivnějšího kontaktu s blízkými osobami mohou více telefonovat, mají častější návštěvy, probíhají u nich tzv. nestandardní návštěvy (bez dozoru zaměstnance VS). K seznámení s životem „za zdí“ mohou opustit věznici za přítomnosti pracovníka věznice, nebo v souvislosti s návštěvou rodinných příslušníků, popř. jim může povoleno přerušování trestu za účelem návštěvy v místě bydliště.

Během přerušení trestu mnozí z odsouzených kontaktují budoucí zaměstnavatele, řeší otázky ubytování po výkonu trestu apod. Vzhledem k tomu, že odsouzení většinou nemají platné osobní doklady, jsou jim během pobytu na výstupním oddělení vystaveny nové. Část odsouzených kontaktuje pracovníky Probační a mediační služby, zejména v době před možným podmíněným propuštěním. Probátoři pak poskytují soudu hodnocení odsouzeného ze svého pohledu a doporučují případné podmíněné propuštění.

3.8 Dílčí závěr

Vzhledem k tomu, že ve Věznici Kuřim je umístěno velké množství vězňů, a není tedy možno se všem individuálně věnovat, byla vytvořena speciální oddělení, na která jsou umístěni odsouzení dle daných podmínek. Na těchto odděleních je pak možno cíleně řešit určité problémy, typické pro skupinu zde umístěných odsouzených.

Nástupní a výstupní oddělení řeší specifické problémy spojené buď s adaptací na vězeňské prostředí (nástupní oddělení), nebo problémy spojené s přechodem z výkonu trestu odnětí svobody do běžného života.

Oddělení pro mladé odsouzené dává možnost speciálním pedagogům efektivně působit na skupinu, která má ve věznici nejlepší prognózu k možnému napravení a reedukaci. Zároveň umístění odsouzených na tomto oddělení a zabránění styku s běžnými vězni, by mělo snižovat důsledky prizonizace.

Speciální oddělení pro odsouzené s nařízenou sexuologickou léčbou v sobě paralelně spojuje plnění účelu výkonu trestu odnětí svobody a plnění sexuologické léčby. Tímto se snižuje doba, po kterou je odsouzený umístěn v ústavních zařízeních a zefektivňuje se péče o něj, čímž se pro společnost snižují náklady na jeho převýchovu. Mimo jiné je umístěním odsouzených na tomto oddělení vyřešen i problém šikany, která se často objevuje ze strany ostatních odsouzených vůči pachatelům sexuálně motivovaných trestných činů.

Bezdrogová zóna má zamezit přístupu vězňů k drogám, které by se mohli případně ve věznici objevit. Má v nich vypěstovat nový zdravý životní styl založený na nově získaných hodnotách a vypěstovat v nich návyky, které byly užíváním drog poškozeny, či se nikdy nevypěstovaly.

4. Působení sociální pedagogiky u odsouzených

4.1. Penitenciární pedagogika a postpenitenciární péče

4.1.1 Penitenciární pedagogika - obecně

„Penitenciární pedagogika je aplikovaná pedagogická věda, jež je součástí penologie. Penologie začíná tam, kde končí trestní právo. Obecně lze konstatovat, že jde o multidisciplinární obor zahrnující - kriminologii, kriminalistiku, lékařské vědy (především soudní), psychiatrii, antropologii, psychologii, právo a již zmiňovanou pedagogiku. Penitenciární pedagogika se zabývá zkoumáním, výchovou a vzděláváním osob odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody.

Cíle penitenciární pedagogiky lze rozdělit na obecné, specifické a individuální. K obecným cílům patří výchova všestranně rozvinutého člověka v souladu se zásadami obecné pedagogiky. Vzhledem k tomu, že výchovné působení je časově omezeno délkou trestu, nelze obecné cíle pedagogiky v plném rozsahu v podmínkách věznice realizovat.

Individuální cíle vycházejí z jedinečnosti a neopakovatelnosti každé osobnosti a z tohoto, že v každém člověku jsou pozitivní prvky, na kterých je třeba stavět jeho další budoucnost. Tyto cíle jsou zaměřeny především na adaptaci, osvojení si dovedností a návyků, přípravu odsouzeného pro jeho budoucí život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Mezi specifické cíle penitenciární pedagogiky řadíme především:

- odstranění nežádoucích forem chování,
- utváření a přetváření osobnosti ve smyslu pozitivních společenských norem a cílů,
- překonání protispolečenských tendencí,

- odstranění nežádoucích návyků,
- umění přizpůsobit se.

Prostředky, které používá penitenciární pedagogika, jsou působení stanoveného pořádku a kázně, pracovní výchova a kulturní činnost.“ (Jůzl, Olejníček, 2004, s.24-6)

4.1.2 Postpenitenciární péče

„Postpenitenciární péče je zvláštní druh sociální péče, která byla poskytována v samém začátku jen osobám, které byly propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody, z ochranného léčení a z ochranné výchovy (u mladistvých). V poslední době byla postpenitenciární péče rozšířena o tzv. včasnou pomoc už ve fázi trestního řízení u obviněné osoby.“ (Múhlpacher, 2004, s.51)

Důvodem vzniku postpenitenciární péče bylo několik faktorů, ze kterých následně i vyplývají snahy a cíle postpenitenciární péče. Mezi tyto faktory mimo jiné patří např.:

v prvních dnech po propuštění z VTOS jedinec obnovuje sociální dovednosti a postupně se začleňuje do společnosti (období tzv. sociální rekonvalescence). V této době potřebuje odbornou péči, aby nedošlo k jeho podlehnutí negativním vlivům.

Je třeba zmírnit důsledky prizonizace, naučit jedince samostatně a správně se rozhodovat a za tyto rozhodnutí nést vlastní zodpovědnost. Chovat se adekvátně v nových situacích.

Dále je třeba řešit problémy vzniklé při obnovování partnerských vztahů, obnovování rodičovské role.

Zvýšená péče je jedinci věnována také z toho důvodu, že v průběhu prvního roku po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody dochází nejčastěji k recidivě.

V současné době je velice důležitá pomoc v rámci postpenitenciární péče při hledání zaměstnání, pomoc při zajišťování materiálního zázemí. Právě nedostatek materiálních prostředků je jedna z příčin návratu jedince ke kriminálnímu chování. (srov. Múhlpacher, 2004, s.51)

Po předchozích skutečnostech je postpenitenciární péče realizována jako kontinuální sociální péče, při které se začíná na jedince působit již v průběhu vazby, dále pak ve výkonu trestu odnětí svobody, ale hlavní část této péče probíhá po propuštění jedince z výkonu trestu odnětí svobody či z výkonu ochranného léčení. Je důležité pomoci odsouzenému udržet sociální vazby na rodinné zázemí.

4.2 Resocializační programy

Pokud se člověk ocitl ve vězeňském zařízení, lze předpokládat, že v jeho chování existují nežádoucí vadné návyky, projevy agresivity, problémy ve vztahu k autoritám, k práci, k pravdě, či poruchy v oblasti životosprávy či sexuality. Tyto negativní jevy se snažíme eliminovat či přímo odstraňovat pomocí tzv. převýchovy (reedukace). Dle Krause se jedná o: „ náročný a zdlouhavý proces, při kterém jde především o nápravu chyb a omylů z předchozích výchovných období.“ (Kraus, 2006, s.6)

Dle Jůzla: „se převýchova realizuje v převýchovných zařízeních. Je to pedagogická činnost směřující k organizaci života jedince s poruchami chování s cílem vrátit ho sociální normě. Je to dvoustranný proces, který probíhá současně: ruší se staré názory, zvyky, přesvědčení, kompenzuje se nevhodné prostředí a na druhé straně se vytváří nové, které je v souladu se sociální normou. Převýchovný proces je pedagogická činnost zaměřená na odstranění defektivitu u jedinců s poruchami chování. Tato činnost je záměrná, cílevědomá a řízená, má své zákonitosti, prostředky, formy a metody.“ (Jůzl, 2004, s.18)

V prostředí věznic jsou využívány tzv. programy zacházení s odsouzenými, které jsou vlastně resocializačními a reedukačními programy. Každému odsouzenému jsou na základě provedené diagnostiky, jejímž výsledkem je komplexní zpráva o odsouzeném, vytvářeny individuální programy zacházení, které zohledňují mimo jiné jeho trestní minulost, věk, vlastní aktivitu, druh páchané trestní činnosti či další individuální odlišnosti. Příklady programů zacházení u odsouzených zařazených na různých oddělení zohledňující jejich individualitu, jsou uvedeny v příloze mé bakalářské práce.

Mimo tyto individuální resocializační a reedukační programy, jsou v současných věznicích používány i programy, zahrnující větší počet vězňů, s propracovanou metodikou, cíli a záměry. Mezi tyto patří především:

Projekt Parole - "Zastav se, zamysli se , změň se"

Jedná se o projekt Transition Facility Twinning Projekt - ředitelství Probační a mediační služby ČR a Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR, převzatý z Velké Británie. Zpracován byl na naše podmínky týmem pracovníků vězeňské služby a pracovníky PMS. Projekt byl zkušebně zaveden od ledna roku 2006 ve třech střediscích PMS (Praha, Plzeň, Zlín) a třech věznicích (Jiřice, Kuřim, Světlá nad Sázavou). Cílem projektu poskytovaného ve věznici je motivace odsouzených ke změně postojů, stylů myšlení vedoucích k recidivě trestné činnosti a je součástí přípravy odsouzených na podmíněné propuštění (propuštění z VTOS) . Program probíhá skupinovou formou a využívá metody modifikace chování, metody behaviorální terapie, nácvik pomocí autoinstrukcí, nácvik řešení problémů, kognitivní terapie. Tento program je zaměřen na statisticky nejrozšířenější část vězeňské populace (dospělí muži od 25 do 40 let, 2-3x ve standardním výkonu trestu odnětí svobody převážně za majetkovou tr.činnost), mající základy v kognitivně behaviorálním přístupu, kladoucí důraz na uvědomění si vlastní viny a nácvik nekriminálního chování. V r. 2008 se tento program podařilo rozšířit na celkem 9 věznic.

Program GREPP (G = guilt (vina), RE = reedukací, P = psychologický, P = program)

Tento program je určen pro práci s pachateli, kteří byli odsouzeni za trestné činy násilí na dětech (týrání dětí, komerčního sexuálního zneužívání dětí i sexuální zneužívání dětí bez komerčního aspektu). Tento program je koncipovaný jako tzv. „program narovnání“, který pracuje s trestnou činností. Po pilotáži v roce 2007 byl v r.2008 realizován ve dvou věznicích pro odsouzené vykonávající trest odnětí svobody ve věznici s dozorem a ve věznici s ostrahou. Současně začal být připravován navazující program GREPP 2.

Program zaměřený na pachatele dopravních nehod byl v roce 2008 realizován v pilotním režimu mimovězeňskými lektory. Účast v tomto programu byla pro odsouzené příležitostí vyrovnat se svým problémem (nikoliv zapomenout) tak, aby byli schopni negativní životní zkušenost využít ve prospěch své další bezproblémové řídičské praxe. Tento program byl měl být v roce 2009 realizován v běžném provozu věznic.

Dále byl měl být pilotně vyzkoušen v roce 2009 ve vybrané věznici **Standardizovaný program zaměřený na pachatele násilné trestné činnosti**. Tento program poskytl Vězeňské službě ČR Institut forenzní psychologie.

4.3 Problematika alternativních trestů

Do jisté míry se jako řešení problémů vznikajících na základě pobytu člověka ve vězení, jeví alternativní tresty. „Otevřenými otázkami, které jsou zejména v zahraničí aktuální již několik desetiletí – a v poslední době se jimi začínají zabývat po vynucené přestávce trvající od konce šedesátých let odborníci i u nás-, jsou tato témata:

- jaký je vlastně smysl trestu,
- jaký je jeho žádoucí efekt a
- jak je pro společnost nákladný.

S tím přímo souvisí úvahy o tom, zda neexistují nějaké jiné způsoby zacházení s pachateli určitých (případně všech) trestných činů, které by byly smysluplnější, efektivnější a méně nákladné.“ (Matoušek, 1998, s.174)

Novelou tr.zákona a tr.řádu v roce 1996 byl zaveden nový druh trestu, a to trest obecně prospěšných prací, a nové instituty odklonů trestního řízení, zejména podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání.

V novém trestním zákoníku, který nabude účinnosti 1.ledna 2010 je posílena úloha alternativních trestů. Kromě již zmiňovaného trestu obecně prospěšných prací, nová norma zavádí dále trest zákazu vstupu na sportovní a jiné společenské akce a trest domácího vězení. Výhoda posledního spočívá v tom, že postihuje pachatele aniž by musel být vytrhnut ze své rodiny a pracovních návyků, dále pak přináší úsporu nákladů na výkon trestu. Uložení tohoto alternativního trestu je dle zákona možné za méně závažné trestné činy (jde-li o přečin, tj. nedbalostní trestný čin nebo úmyslný trestný čin s horní hranicí trestní sazby do 5 let). Odsouzený bude mít povinnost zdržovat se v zákonem stanovené době výhradně ve svém obydlí, pokud soud nerozhodne jinak. Kontrola trestu bude zajištěna prostřednictvím elektronického monitorovacího systému (elektronického náramku) a pracovníka Probační a mediační služby. Jak se tento druh trestu osvědčí a zda naplní očekávání do něj vkládaná, nám ukáže budoucnost.

Plně se ztotožňuji s názorem psychologa Karla Netíka, který v článku „Nepřiměřený trest škodí, udělá z viníka kriminálního“, uveřejněném v propagačním materiálu k novému trestnímu zákoníku říká: „Alternativní trest je projevem rozumného přístupu k trestání. Vzhledem k tomu, že tady krom opravdových zločinců máme také druhou skupinu pachatelů, jejíž součástí se může stát kdykoliv kdokoliv z nás, ani nebudeme vědět jak. Naše doba je náročná na pozornost, denně vykonáváme činnosti spojené s odpovědností. Jen náhoda často určuje, kdo z jinak slušných lidí se třeba vinou nedbalosti dostane do potíží s trestním právem. Praxe mě naučila říkat, že každý, kdo zachází s penězi, řídí auto a je ženatý, může skončit v želízkách. Proto je třeba dát lidem šanci. Alternativními tresty společnost ukazuje, že je shovívavá a že sociálně nezlikviduje každého, kdo se proviní. Vždyť z vězení se často nevrací převychovanec, nýbrž zatvrzelý kriminálník. Trest ale nemůže lidi likvidovat a vytvářet asociály, neboť tím je společnost dále zatěžována." (www.reformajustice.cz)

4.4 Dílčí závěr

Penitenciární pedagogika a její pracovníci se stali nedílnou součástí našich věznic. Jejich vliv na odsouzené je různý, stejně jako jsou různí lidé ve věznicích umístění. Je třeba využívat poznatků obecné pedagogiky, psychologie, sociologie či třeba i medicíny, na jejichž základě lze vytvořit resocializační programy, které mohou být efektivně využívány při reedukaci některých skupin odsouzených.

Velký vliv na možnou převýchovu odsouzeného přikládám postpenitenciární péči. Její význam vzrůstá zejména v poslední době, kdy materiální zázemí určitých skupin se postupně zhoršuje a nastupuje příklon ke kriminálnímu chování. Pokud se nepodaří odsouzenému po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody navázat na předešlé sociální kontakty a nalézt patřičné materiální zázemí, hrozí velké riziko recidivy, tedy opaku snahy penitenciární pedagogiky.

V polední době vzrůstá obliba, nejenom u nás, ale v celé Evropě, tzv. alternativních trestů. Jejich pozitivní vliv na osobu pachatele lze vidět v tom, že umožňuje jeho postih, ale nezbavuje jej jeho rodinného zázemí, sociálních kontaktů a ztráty pracovních návyků. Tento druh trestů snižuje rizika negativního vlivu pobytu ve vězení na osobu pachatele a tudíž nám nevytváří možné recidivisty či osoby s narušeným hodnotovým žebříčkem.

Závěr

Při studiu problematiky skupinového konformismu a skupinových norem u odsouzených ve věznicích, a to jak při studiu dostupných materiálů, tak i při následné odborné stáži, jsem došla k názoru, že ačkoliv je trest odnětí svobody v současnosti jeden z nejvíce používaných v soudní praxi, jeho efektivita je velice diskutovatelná. V případě, že budeme na trest odnětí svobody pohlížet jako na izolaci pachatele od společnosti a znemožnění mu pokračování v trestné činnosti, pak tento trest zcela naplňuje svoji funkci.

Jelikož však mimo jiné má trest odnětí svobody mít i převýchovnou (resocializační, reedukační) funkci, jeho efektivita se tímto snižuje. Je pravdou, že se tato funkce daří naplňovat, i přes veškeré snahy, pouze do určité míry. Toto je dáno především současnou situací v našich věznicích, zejména jejich přeplněností a nevhodnými architektonickými řešeními. Jistým řešením těchto problémů je zřízení specializovaných oddělení, kde jsou odsouzení zařazováni dle určitých hledisek, na jejichž základě lze s odsouzenými lépe a účinněji pracovat při jejich resocializaci.

Vlivem skupin existujících ve věznicích, vlivem jejich norem a způsobů chování, dochází u člověka, který je umístěn ve věznici k postupnému přizpůsobování se těmto jevům, dochází ke konformitě s vězeňskou subkulturou, ze které může a často i vyplyne následná prizonizace, při které dochází k poškození osobnosti člověka, mnohdy již nenávratně. Toto negativní působení věznic lze do určité míry ovlivnit pomocí penitenciární pedagogiky. Míra jejího vlivu na odsouzené se odvíjí od jejich osobnosti, kriminální minulosti a dalších faktorů.

Zvýšený zájem jsem věnovala mladým provověžněným. Dle mého názoru, i názoru odborníků, se jedná o skupinu, kterou lze resocializovat a reedukovat v nevyšší možné míře v současných podmínkách věznic. Této skupině je věnována zvláštní péče, jejímž cílem je zabránění prizonizaci, přebírání nevhodných až patologických návyků od osob

mnohokrát trestaných, a snaha dotvořit osobnost těchto odsouzených k obrazu běžných sociálních norem.

Mně samotné se líbí možnost alternativních trestů. Již několikrát jsem zmínila ve své práci v čem spočívají jejich pozitiva. Je však třeba říci, že i přesto, že např. trest obecně prospěšných prací zmírňuje dopady trestu na člověka, má svá negativa. Tyto především spočívají v metodice ukládání a kontrole tohoto trestu. Dalším problémem se ukazuje „česká povaha“, kdy člověk dokud není donucen vyšší silou k určité činnosti, této se záměrně vyhýbá. Proto se v našich věznicích pohybuje dost odsouzených, kterým byl trest obecně prospěšných prací pro jejich nevykonání přeměněn na trest odnětí svobody. Musím říci, že mě nadchla myšlenka trestu domácího vězení. Uvidíme v příštím roce, jak bude tato alternativa využívána soudci při udělování trestu. Mám však obavy, že tak, jako vždy při zavádění nových norem, i této bude chybět patřičná metodika. Problém vidím i v technickém zabezpečení tohoto trestu. Teprve budoucnost ukáže, zda byla moje skepse oprávněná.

Resumé

Ve své práci se zabývám problematikou odsouzených osob k výkonu trestu odnětí svobody. V obecné části popisuji základní činitele socializačního procesu působící na člověka v běžném životě. V další části se pak věnuji těmto činitelům, a to jejich modifikacím v prostředí věznic. Popisuji jejich vliv na člověka ve věznici umístěného. Pomocí různých názorů, experimentu a osobních poznatků získaných v praxi zjišťuji, že silně převažuje negativní vliv věznic a jejich prostředí na člověka odsouzeného k výkonu trestu odnětí svobody. Vlivem skupinových norem zde vytvořených a snahou o konformní jednání člověka, které je po něm zde vyžadováno, dochází ke změnám v osobnosti odsouzeného. Shrňme-li veškeré poznatky k této tématice, můžeme říci, že ve věznicích, stejně tak jako i v jiných ústavních zařízeních, dochází k psychologickému a socializačnímu efektu, který nazýváme prizonizace.

Na základě odborné stáže jsem získala poznatky k části, ve které se zabývám prostředím Věznice Kuřim. Popisuji konkrétní prostředí, skupiny a snažila jsem se získat i informace ke skupinovým normám zde platícím. V této části uvádím několik kazuistik odsouzených, z nichž si lze vytvořit představu o diferenciaci odsouzených ve věznicích, která je prováděna s cílem co nejvyšší míry působení sociální pedagogiky na odsouzené.

Stručné seznámení s penitenciární pedagogikou a postpenitenciární péčí je obsahem poslední kapitoly. Jedná se, vzhledem k rozsahu bakalářské práce, o skutečně základní představení těchto pedagogických disciplin. Pro představu, jakým způsobem se pracuje s odsouzenými v rámci sociální pedagogiky, jsem do příloh zařadila několik programů zacházení s odsouzenými. Tyto doplňuje stručná charakteristika resocializačních programů používaných v současné době ve věznicích v České republice. Na úplný závěr jsem zařadila několik úvah a názorů k problematice alternativních trestů, ve kterých vidím dobrou cestu při prevenci škod vznikajících na lidech během jejich pobytu ve věznici.

Anotace

Název mé bakalářské práce je „Sociální konformita a utváření skupinových norem chování u odsouzených ve věznicích“. Chci popsat sociální chování vězňů ve věznicích, vliv prostředí, skupin a vztahů na vězně. V první části hovořím o činitelích socializačního procesu v běžném životě a v prostředí věznice.

V druhé části své práce se zabývám prostředím Věznice Kuřim. Popisuji umístění vězňů a vliv sociální pedagogiky na odsouzené a na osoby propuštěné z věznice. V závěru své práce jsem uvedla několik informací týkajících se alternativních trestů.

Klíčová slova

sociální pedagogika, konformita, sociální skupiny, skupinové normy, věznice, prostředí

Annotation

The name of my graduate thesis is Social conformity and forming group norms of behaviour prisoners in detention facilities. I want to describe social behaviour of prisoners in a prison, influence of environment, groups and relationships on prisoners. In the first part of my thesis I describe to factors of socialization in the normal life and in the detention facilities.

I occupy by conditions of Prison Kuřim in the second part of my thesis. I describe situation of prisoners and influence of social pedagogy on prisoners and on the persons released from prison. I present several informations about alternative sanctions in conclusion of my thesis.

Keywords

social pedagogy, conformity, social groups, group norms, prison, environment

Seznam použité literatury

1. Kraus, B., Poláčková, V. et al. *Člověk-prostředí-výchova* Brno: Paido, 2001 ISBN 80-7315-004-2
2. Sekot, A. *Sociologie v kostce* 3.vyd. Brno: Paido, 2006 ISBN 80-7315-126-X
3. Nakonečný, M. *Úvod do psychologie* 1.vyd. Praha: Academia, 2003, ISBN 80-200-0993-0
4. Matoušek, O. *Slovník sociální práce* 1.vyd. Praha: Portál, 2003
5. Matoušek, O., Kroftová, A. *Mládež a delikvence* 1.vyd. Praha: Portál, 1998
6. Matoušek, O. a kol. *Základy sociální práce* 1.vyd. Praha: Portál, 2001
7. Keller, J. *Úvod do sociologie* 4.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, ISBN 80-85850-25-7
8. Kraus, B. *Teorie výchovy* Brno: IMS, 2006
9. Kejřová, M., Vaňková, Z. *Sociologie a psychologie práva* Brno: IMS, 2004
10. Múhlpachr, P. *Sociální a postpenitenciární péče* Brno: IMS, 2004
11. Kohoutek, R. *Sociální psychologie* Brno: IMS, 2004
12. Jůzl, M., Olejníček, A. *Penologie a penitenciarání pedagogika* Brno: IMS, 2004
13. Řehoř, A. *Metodické pokyny pro vypracování bak. a dipl.práce* Brno: IMS, 2004
14. Radvan, E. *Poznámky k vypracování odborného textu* Brno: IMS, 2004
15. Zákon č.169/1999 Sb. O výkonu trestu odnětí svobody
16. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č.345/1999 Sb.
17. Řád výkonu trestu odnětí svobody ve Věznici Kuřim, přílohy č.26,27,28
18. <http://www.kurim.vscr.cz/clanky>
19. <http://www.reformajustice.cz>
20. <http://www.vscr.cz/vyrzprava2008>
21. článek z deníku Dnes ze dne 30.dubna 2008, s.C3

Seznam příloh

Příloha č.1	Program zacházení odsouzeného recidivisty
Příloha č.2	Kontrakt promladé dospělé odsouzené
Příloha č.3	Program zacházení odsouzeného mladého dospělého
Příloha č.4	Program zacházení odsouzeného sexuálního devianta
Příloha č.5	Program zacházení odsouzeného v Bezdrogové zóně
Příloha č.6	Program zacházení na výstupním oddělení

Příloha č.1 – Program zacházení odsouzeného recidivisty umístěného na oddělení s ostrahou

Kuřim

**Program zacházení ve VTOS
aktualizace**

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Kvalitní plnění úkolů v pracovní terapii. Aktivní zapojení do volnočasových aktivit.
1.	Pracovní aktivity pracovně zařadit v rámci věznice	Pracovně zařazen v pracovní terapii - šití. Práce v oddělení, práce pro potřeby věznice.
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,0000	Samostudium angličtiny a němčiny. Sebeobslužné aktivity, historicko náboženský kroužek.
3.	Speciálně výchovné aktivity	Pohovory s odbornými zaměstnanci dle potřeby.
4.	Zájmové aktivity	Četba - knihovna.
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	Kontakt s manželskou, dětmi, sestrami.

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
14	vzdělávací	Historicko-náboženský kroužek
21	vzdělávací	Sebeobslužné činnosti

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum podpis odsouzeného
datum podpis speciálního pedagoga
datum Schvaluji: podpis ŘV /LZŘV

Příloha č.2 – Kontrakt uzavíraný s odsouzeným po příchodu na oddělení pro mladé dospělé odsouzené

Kontrakt

odsouzený: **I**

Jmenovaný byl odbornou komisí dne:19.3.2008 zařazen do výchovně-vzdělávacího programu pro mladé odsouzené. Byl seznámen s povinnostmi, které z tohoto programu vyplývají. Předpokladem k setrvání v programu je plnění programu zacházení a aktivní přístup k výkonu trestu.

Povinná část

1 Dodržování vnitřního řádu věznice, zejména:

- dodržovat časový rozvrh dne
- dodržovat zásady a pravidla slušného chování jak k zaměstnancům vězeňské služby, tak i k ostatním odsouzeným, nezneužívat fyzicky slabší jedince
- udržovat pořádek v osobních věcech, mít v držení jen tolik osobních věcí, kolik jich lze do skříňky uložit
- udržovat pořádek v ubytovně, úklid a estetizace ložnice a společných prostor
- pečovat o oděv, obuv a lůžkoviny přidělené odsouzenému věznicí
- dodržovat hygienické zásady, dbát o svůj zevnějšek
- podílet se na pracích potřebných k zajištění každodenního provozu věznice
- nepoškozovat objekt a zařízení věznice, nezasahovat do elektroinstalace apod
- nekouřit v místech, kde je to vzhledem k možnému ohrožení zdraví nekuřáků nebo z protipožárních důvodů zakázáno (kouření pouze v kuřárně)
- nepřechovávat nepovolené věci zejména léky, alkohol, drogy, peněžní hotovost, mobilní telefon apod.
- mít ustlané lůžko dle vzoru v době od budíčku do večerky
- ležet na lůžku pouze v době os. volna nebo pokud tak povolí lékař vzhledem ke zdravotnímu stavu ods.

2. Povinné aktivity: týdenní, měsíční komunity, klub mladých – SPV, relaxace pod vedením psychologa, samoobslužné aktivity, český jazyk, výtvarná výchova, populárně- naučný kroužek, sportovní aktivity, modelářský kroužek, základy PC,zpracovávání týdenních osobních úkolů

3. Zvolené volnočasové aktivity : kondiční cvičení, návštěva knihovny

Dlouhodobý osobní cíl : aktivním přístupem k VT si vytvářet podmínky pro pracovní zařazení a pro PP (eventuelně jeho aktualizace)

datum a podpis odsouzeného

Příloha č.3 – Program zacházení odsouzeného umístěného na oddělení pro mladé dospělé

Kuřim

**Program zacházení ve VTOS
výchozí**

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Důsledné plnění všech povinností vyplývajících z výchovně vzdělávacího programu pro mladé dospělé, posilování volných vlastností, smysluplné využívání volného času.
1.	Pracovní aktivity pracovně zařadit v rámci věznice	práce potřebné k zajištění každodenního provozu věznice
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,0000	kroužek ČJ populárně naučný kroužek výtvarná výchova samoobslužné aktivity základy PC zpracovávání týdenních osobních úkolů
3.	Speciálně výchovné aktivity	týdenní komunity měsíční komunity klub mladých SPV Job klub SPP relaxace pod vedením psychologa
4.	Zájemové aktivity	modelářský kroužek sportovní aktivity
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	kontakt s rodinou

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
95	speciálně výchovné	jobclub - nepracující ods.
90	speciálně výchovné	Klub mladých-SPV-nepracující
82	speciálně výchovné	měsíční komunita
91	speciálně výchovné	relaxace
88	speciálně výchovné	týdenní komunity
19	vzdělávací	Český jazyk - mladí dospělí
06	vzdělávací	populárně naučený kroužek
02	vzdělávací	samoobslužné aktivity
27	vzdělávací	výtvarná výchova
09	vzdělávací	základy PC
54	zájemové	Modelářský kroužek
68	zájemové	sportovní aktivity

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum podpis odsouzeného
datum podpis speciálního pedagoga
datum Schvaluji: podpis ŘV /L.ZŘV

Příloha č.4 – program odsouzeného umístěného na oddělení s nařízenou sexuologickou léčbou, bližší charakteristika odsouzeného je uvedena v kazuistice v k.č. 3.4

Kuřim

**Program zacházení ve VTOS
aktualizace**

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Prohlubovat náhled na trestnou činnost a deviaci. Aktivní přístup k nař. OLS ústavní. Udržení sociálního zázemí, abstinence od užívání návykových látek. Absolvovat standardizovaný reedukační psychologický program určený pro odsouzené za trestné činy spáchané na dětech (GREPP).
1.	Pracovní aktivity práce ve prospěch věznice	Práce potřebné k zajištění každodenního provozu věznicie - úklidové práce v jídelně odsouzených.
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,0000	Sebeobslužné aktivity, kroužek výpočetní techniky
3.	Speciálně výchovné aktivity	Lékařská ordinace a vyšetření, účast na komunitách, pohybová výchova.
4.	Zájmové aktivity	Navštěvování ústavní knihovny.
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	Kontakt s rodiči, přítelkyní, sestrou.

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
--------------	--------------	----------------

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum podpis odsouzeného
datum podpis speciálního pedagoga
datum Schvaluji: podpis ŘV /I.ZŘV

Příloha č.5 - Program zacházení odsouzeného umístěného v Bezdrogové zóně

Kuřim

**Program zacházení ve VTOS
výchozí**

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Důsledně dodržovat abstinenci od OPL. Zákaz držení a šíření omamných látek. Aktivně přistupovat k plnění programu bezdrogové zóny. Dodržovat vnitřní řád věznice.
1.	Pracovní aktivity práce ve prospěch věznice	Práce pro potřeby věznice, práce v oddělení.
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,0000	Český jazyk, kroužek výpočetní techniky, společenská výchova, zahradnický kroužek, kroužek vaření, sebeobslužné činnosti.
3.	Speciálně výchovné aktivity	Komunity, relaxace, spolupráce se Sdružením Podané ruce, sociálně právní poradenství, pracovní výchova, psychoterapeutická skupina, individuální psychoterapie.
4.	Zájmové aktivity	Kondiční cvičení.
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	Kontakt s družkou, rodiči, bratřenci.

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
81	speciálně výchovné	Denní komunita bezdrogové zóny
93	speciálně výchovné	individuální psychoterapie
84	speciálně výchovné	psychoterapeutická skupina
91	speciálně výchovné	relaxace
74	speciálně výchovné	Sociálně-právní poradenství
01	vzdělávací	společenská výchova
21	vzdělávací	Sebeobslužné činnosti
22	vzdělávací	Kroužek vaření
08	vzdělávací	kroužek výpočetní techniky
12	vzdělávací	Český jazyk

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum podpis odsouzeného
datum podpis speciálního pedagoga

Příloha č.6 – Program zacházení odsouzeného umístěného na výstupním oddělení

Kuřim

Program zacházení ve VTOS aktualizace

Kód vězně: _____

Příjmení: _____

Jméno: _____

	Cíle programu	Kontaktem s rodiči a spoluprací s odbornými zaměstnanci si vytvářet podmínky pro plynulý přechod z výkonu trestu do občanského života - oblast bydlení, zaměstnání Zapojením do sebeobslužných činností si upevnit návyky a získat potřebné dovednosti pro každodenní civilní život. Důsledným dodržováním řádu výstupního oddělení se vyvarovat konfliktního jednání ve vztahu k okolí. Zapojením do prací pro potřeby věznice a úklidu si vytvářet a upevňovat pracovní návyky.
1.	Pracovní aktivity práce ve prospěch věznice	- práce pro potřeby věznice. - úklid v oddělení.
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,0000	- sebeobslužná činnost
3.	Speciálně výchovné aktivity	- skupinové sociálně právní poradenství, výcvikový program - JOB klub - dle potřeby pohovory se specialisty
4.	Zájmové aktivity	- knihovna - četba - sport při vycházkách - atletický kroužek - kondiční cvičení
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	Písemný, telefonický a návštěvní kontakt s manželkou a primární rodinou.

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
95	speciálně výchovné	jobclub - nepracující ods.
85	speciálně výchovné	Sociálně právní poradenství
45	zájmové	atletika

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum podpis odsouzeného
datum podpis speciálního pedagoga
datum Schvaluji: podpis ŘV /LZŘV